

Kur'an'a Göre Allah'ı Unutan İnsanın Yabancılaşması

According to the Qur'an, the Alienation of a Person Who Forgets Allah

Mesut IŞIK

Dr. Öğretim Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Assist. Prof., Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric

e-posta: misik@agri.edu.tr

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9210-4533>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 7 Şubat / 7 February 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21 Mayıs / 21 May 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 25 Haziran / 25 June 2025

Atıf / Citation: Işık, Mesut “Kur'an'a Göre Allah'ı Unutan İnsanın Yabancılaşması”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Haziran 2025), 165-189. <https://doi.org/10.34085/buifd.1635260>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected. web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buifd>

Kur'an'a Göre Allah'ı Unutan İnsanın Yabancılaşması

Öz

Makalede, Kur'an perspektifinden yabancılaşma kavramı ele alınmıştır. Yabancılaşmanın felsefe, psikoloji, sosyoloji ve benzeri disiplinlerdeki tanımı, sebepleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Kur'an'da yabancılaşmanın sebep olduğu düşünülen konular نسي unutmak/ihtmal etmek fiili esas alınarak incelenmiştir. Nitekim Kur'an'da insanın Allah'ı, yaratılış maksadını, kendi yaratılışını ve istikbalini unutabilen bir varlık olduğu ifade edilerek insan, bu konuda eğitilmekte ve uyarılmaktadır. Bu sebeple inanan bireyin manevi dirilişine vesile olan ve insanlar arasında ilahî bir nurla yürümesini sağlayan hayat kaynağı Kur'an, insanı küfür, şirk ve Allah'a isyan karanlıklarından kurtarıp dünya ve ahiret saadetini ulaştıran ilahî bir çağrıdır. Bu ilahî çağrı, insanın amaçsız olmadığını; rabbini tanıyıp O'na kulluk etmek üzere yaratıldığını tebliğ eder. İnanan bireyin dünya ve ahiret mutluluğunun yol haritasını çizen hayat rehberi Kur'an, insanın topraktan yaratılarak kendisine ilahî nefhadan can verildiğini; böylece diğer varlıklardan üstün ve değerli kılındığını beyan ederek Allah'ın insanı esenlik yurdu ve ebedi yaşam merkezi cennete davet ettiğini duyurur. Bu bakımdan insanın kendi değerini ve kıymetini bilmesi gerektiğini ifade eden Kur'an, yaşamın dünya hayatından ibaret olmadığını; aksine asıl yaşam merkezinin ahiret olduğunu vurgular. Öte yandan insanı bu kutsal amacından sapıracak şeytan, nefis ve dünya hayatının aldatıcı cazibesine karşı eğitir. Böylece insanın anlam arayışına tatminkâr cevap veren ve ona bu doğrultuda ilahî rehberlik eden Kur'an; onun ilahî emir ve yasaklara uygun yaşaması ve rabbiyle kulluk bağıni koparmaması gerektiğinin altını çizer. Bu ilahî emir ve ikazlara uygun yaşamayan insanın temiz fitratını kirleterek rabbine, kendisine, yaratılış maksadına ve istikbaline karşı kayıtsız kalacağı; yaratılış maksadından saparak yabancılaşacağı uyarısı yapılır. Çalışmada Kur'an'a göre ilahî çağrıdan yüz çevirerek kulluk görev ve sorumluluğunu terk eden, dünyevileşip huzur ve saadeti dünya hayatında arayan kimselerin kişiliklerini kaybederek yabancılaşacağı; dolayısıyla dünya ve ahirette telafisi imkânsız bir hüsrana uğrayacakları sonucuna varılmıştır. Ayrıca insanın yabancılaşmaya karşı doğru, sağlam ve sarsılmaz bir Allah inancı ve bu inancın şekillendirdiği bir yaşam biçimi olan Allah'a kulluk misyonu ile korunabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Allah, İnsan, Unutmak, Yabancılaşmak, İnsanın Yabancılaşması.

Abstract

The article examines the concept of alienation from the perspective of the Qur'an. It focuses on the definition, causes, and consequences of alienation in disciplines such as philosophy, psychology, and sociology. In the Qur'an, topics considered to be causes of alienation are analyzed based on the verb نسي (to forget/neglect). The Qur'an states that human beings are capable of forgetting God, their purpose of creation, their own creation, and their future, and thus, they are educated and warned about this matter. For this reason, the Qur'an, which serves as a source of life that leads believers to spiritual revival and enables them to walk among people with divine light, is a divine call that rescues humanity from the darkness of disbelief, polytheism, and rebellion against God, guiding them to happiness in both this world and the hereafter. This divine call conveys that human beings are not created without purpose but rather to recognize their Lord and worship Him. The Qur'an, as a guide to happiness in both worlds, declares that human beings were created from clay and given life by a divine breath, thus making them superior and valuable compared to other beings. It announces that God invites humanity to the abode of peace and eternal life – Paradise. In this regard, the Qur'an emphasizes that humans must recognize their own worth and that life is not limited to this worldly existence; rather, the true center of life is the afterlife. Moreover, it educates human beings against Satan, the desires of the self, and the deceptive allure of worldly life, which can divert them from their sacred purpose. By providing satisfactory answers to humanity's search for meaning and offering divine guidance in this regard, the Qur'an underscores the necessity of living in accordance with divine commands and prohibitions and maintaining one's servitude to God. It warns that those who fail to live according to these divine commands and warnings will corrupt their pure nature, becoming indifferent to their Lord, themselves, their purpose of creation, and their future. As a result, they will deviate from their purpose of creation and fall into alienation. The study concludes that, according to the Qur'an, those who turn away from the divine call, abandon their duties and responsibilities of servitude, and seek peace and happiness solely in worldly life will lose their true identity, becoming alienated and ultimately facing an irreparable loss in both this world and the hereafter. Furthermore, it is concluded that human beings can be protected from alienation through a firm, unwavering belief in God and by embracing a way of life shaped by this faith – namely, the mission of servitude to God.

Keywords: Tafsir, Allah, Human, Forget, Alienation, Alienation of Man.

Giriş

Teknolojinin baş döndürücü bir hızla geliştiği, maddi ilerleme ve gelişmelerin takibinde aciz kalındığı, haz ve hızın insan hayatını tümüyle kuşattığı; fakat bu maddi kalkınmaya rağmen insanın yaratıcısıyla bağının koparıldığı, ruhunun ihmal edildiği, manevi değerlerin günlük hayattan dışlandığı modern günümüzde psikoloji, biyoloji, ekonomi, siyasi ve kültürel birçok alanda bunalımlar, buhranlar, krizler ve geniş çaplı ahlaki çöküntüler yaşanmaktadır. Zevk ve eğlenceye düşkünlüğün, maddi konfor ve rahatlığın bir hayat felsefesine ve yaşam biçimine dönüştürüldüğü modern çağımızda mükerrer varlık insan, maddenin çok yönlü ve boyutlu etkisinde kalıp ruhsal ve manevi bakımdan giderek değer kaybına uğramaktadır. Bunun neticesinde insan varoluşsal hedefinden saparak kimlik kaybına maruz kalmaktadır. Dahası insan, bu felaketi idrak etme basiretini kaybetmiş; bu musibetten korunmaktan, ona yönelik tedbir ve önlem alma cesaretini sergilemekten de son derece aciz ve çaresiz bir durumda kalmıştır.

Modern çağımızın Kur'an'ın ifadesiyle لَيْسَ الْجُوعُ وَالْخَوْفُ "açlık ve korku elbisesi" ile¹ sarıldığını söylemek mümkündür. Yaratıcısıyla ve kendi öz fıtratıyla bağını koparan modern bireyin, adeta vahşi bir yaratık misali kendisine ve çevresine zarar vermeye programlandığı söylenebilir.² Nitekim modern dünyada medeni insanın kendisini unutması, manevi ve kutsal değerlerinden soyutlanması neticesinde meydana gelen çok yönlü ifsat, bozulma, dejenerasyon ve yozlaşmanın bütün bir insanlığı veba salgını gibi dört bir taraftan kuşattığı aşikardır.³ Allah'ı unutarak yabancılaşan insan kendisini de unutmaktadır. Bu yüzden rabbini ve kendisini unutan insanın kendi derdine düşen, dar alandaki sınırlı problemleriyle boğuşan ve hayatını bir kısıkaç içinde geçirmeye mahkûm hale geldiği söylenebilir.⁴

Unutmayla malul insan, ruhlar âleminde rabbini ikrar etmiş; fakat dünyaya geldikten sonra çeşitli sebeplerle bu gerçeği unutarak Allah'a; bunun neticesinde kendisine, tevhidin mükemmel biçimde sergilendiği doğal çevresine karşı ve üzerinde yaratıldığı fıtrata yabancılaşmaya başlamıştır. Bu sebeple insan ruhunun Allah'ı bildiği ve tanıdığı söylenebilir. Fakat dünyaya geldiğinde ruh ve beden ikilisinden oluşan yeni bir varlık kategorisindeki insan, farklı unsurların etkisinde kalarak rabbini unutabilmektedir.

Kur'an halife olarak yaratılan,⁵ yeryüzü ve gök yüzündeki her şeyin emrine amada kılındığı⁶ mükerrer varlık⁷ insanı gerek zihni donanımları bakımından gerekse biyolojik özellikleri açısından tanıtmaktadır. Öz farkındalık duygusuna sahip insanın yaratılış gayesinin Allah'a kulluk olduğunu belirten hayat rehberi Kur'an, onu detaylı biçimde tarif ederek imkân ve zaafalarını kendisine tebliğ eder. Zira kitap ve peygamberlerin indirilişi insana ilahî rehberlik hizmetini sunması amacına matuftur.⁸ Diğer bir ifadeyle insanı karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için indirilen Kur'an, insanı tanıtır ve tarif

¹ en-Nahl 16/112.

² Sadık Kılıç, *Yabancılaşma İnsana Karşı Toplumsal Süreç* (İstanbul: Rahmet Yayıncılık, ts.), 25.

³ Mustafa Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu: Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014), 194-195.

⁴ Kılıç, *Yabancılaşma*, 138; Barlas Tolan, *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma* (Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1980), 145.

⁵ el-Bakara 2/30.

⁶ el-Bakara 2/29; el-Câsiye 45/13.

⁷ el-İsrâ 17/70.

⁸ İbrâhîm 14/1, 5; el-Hadîd 57/9; et-Talâk 65/11.

etmektedir. Bu sebeple Kur'an çamurdan⁹ ve Allah'ın ruhundan¹⁰ yaratılan iki boyutlu insanın mevcut potansiyelini ortaya koyarak Allah'ın kendisi için çizmiş olduğu sınırları çiğneyerek haddini aşmasına engel teşkil etmektedir. Böylece her fırsatta insanı uyarır ve insanın gaflete düşmesine engel olur. İnsana yaratılış evrelerini sürekli hatırlatarak; dünyaya gelmesindeki amacını, Allah'ı anmayı ve ahirette kendisini bekleyen muhtemel sonu hakkında onu sürekli bilgilendirir. Bu yönüyle Kur'an, insanın kendisini tanımasını sağlayarak onun görev ve sorumluluğunu her fırsatta kendisine hatırlatır; böylece kendisini unutarak ve kaybederek yabancılaşmasına engel olur.

Yabancılaşmaya Kur'an perspektifinden bakıldığında Allah'ın cinleri ve insanları yalnızca kendisine ibadet etsinler diye yarattığını; dolayısıyla insanların yüce yaratıcıyı öncelikle doğru tanımlarının gerektiğini söylemek mümkündür. Nitekim Zariyat suresinin 56. ayetindeki لِيَعْبُدُونَ *"Bana kulluk etsinler."* ifadesinin لِيَعْرِفُونَ *"Beni tanısinlar."* şeklinde kıraat edilmesi bu hakikati teyit etmektedir.¹¹ Zira insan, rabbini tanımadan O'na kulluk edemez. Bu sebeple çalışmamızın konusunu teşkil eden yabancılaşmaya unutmanın sebep olduğu ifade edilebilir. Bu amaçla نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ *"Allah'ı unuttular; böylece Allah da kendilerini unuttu"*,¹² فَانْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ *"Allah'ı unuttular; böylece Allah da onları kendilerine unutturdu."*,¹³ نَسُوا حَظًّا مِمَّا دُكِرُوا بِهِ *"Kendilerine hatırlatılanların bir kısmını unuttular/göz ardı ettiler."*,¹⁴ نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ *"Hesap gününü unuttular."*,¹⁵ أَتَيْتُكَ آيَاتِنَا فَنَسِيَتْهَا *"Sana ayetlerimiz geldi; fakat sen onları unuttun."*,¹⁶ نَسِيَ خَلْقَهُ *"Yaratılışını unuttu."*,¹⁷ نَسِيَ مَا قَدَّمَتَ يَدَا *"Yaptıklarını unuttu."*,¹⁸ أَنْسَوَكُمْ ذِكْرِي *"Size zikrimi/Beni anmayı unutturdular."*¹⁹ ayetleri bağlamında insanın Allah'a yabancılaşması, insanın kendisine yabancılaşması, insanın yaratılış maksadına yabancılaşması ve insanın istikbaline yabancılaşması konuları Kur'an perspektifinde değerlendirilmiştir. Bu konular müstakil başlıklar halinde izah edilerek bunların arasındaki öncelik sonralık veya sebep sonuç ilişkileri üzerinde durulmuştur. Başlıklar Kur'anî bağlamları içerisinde incelenirken Kur'an'ın ilgili yabancılaşmaya karşı insana sunduğu tedbir ve önlemlere de yer verilmiştir. Bu ayetler bütünsel bir metotla değerlendirildiğinde insanın fıtraten unutkan bir varlık olduğu sonucuna varmak mümkündür.²⁰ Bu sebeple bir ismi de ذِكْرِي *"hatırlatma/hatırlatıcı"*²¹ ve ذَكَّرَ olan²² Kur'an'ın; insanın yabancılaşmasını engellemek maksadıyla ona

⁹ Âl-i İmrân 3/59; el-Kehf 18/37; er-Rahmân 55/14; el-Hicr 15/26, 28, 33.

¹⁰ es-Secde 32/9; Sâd 38/71-72; Cahit Karaalp, "Hz. Âdem'in Yaratılışı, İnsanlığın Çoğalması ve Diğer Yaratılış Meselelerinin Kur'an Açısından Değerlendirilmesi", *Dergiabant* 9/1 (30 Mayıs 2021), 27-63.

¹¹ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehâte (Beyrût: Dâru İhyâi Turâs, 2002), 4/133; Muhammed b. Muhammed Ebüssuûd, *İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrût: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.), 6/130.

¹² et-Tevbe 9/67.

¹³ el-Haşr 59/19.

¹⁴ el-Mâide 5/13, 14.

¹⁵ Sâd 38/26.

¹⁶ Tâhâ 20/126.

¹⁷ Yâsîn 36/78;

¹⁸ el-Kehf 18/57.

¹⁹ el-Mü'minûn 23/110.

²⁰ Tâhâ 20/115; el-Bakara 2/286.

²¹ el-A'raf 7/2.

²² el-Hicr 15/6, 9.

rabbini, kendi mahiyetini, yaratılış maksadını ve gelecekte kendisini nelerin beklediğini hatırlatmak amacıyla indirildiği hakikati Kur'an bütünlüğü içinde izah edilmiştir.

Yapılan literatür taraması neticesinde Kur'an'da yabancılaşmaya dair birtakım çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir.²³ Fakat Kur'an'da نسي "unutmak/ihmal etmek" fiili özelinde yabancılaşma konusunun çalışılmadığı görülmüştür. Bu yüzden Kur'an'a göre yabancılaşmaya farklı bir perspektiften bakılarak ilgili alandaki boşluğu doldurmak ve ilim dünyasına mütevazı bir katkı sunma amacıyla çalışmamız kaleme alınmıştır.

1. Yabancılaşmanın Anlamı ve Mahiyeti

Felsefi literatüre emeğe karşı duyulan ilgisizlik şeklinde giren yabancılaşma; insanın kendi emeğinin ürünü olan nesne karşısındaki güçsüzlüğü ve çaresizliği olarak tarif edilmiştir. Yabancılaşma çeşitli dış faktörler sebebiyle insanın kendi öz benliğini unutarak alınıp satılan bir eşya mesabesine indirgenmesi ve buna bağlı olarak değer kaybına uğraması şeklinde literatüre girmiştir.²⁴ İnsanın kendi elleriyle yapıp ettiklerinin onu kendi özünden ve varoluş maksadından uzaklaştırması olarak tarif edilebilen yabancılaşma; insanın kendi yaratılış maksadından saparak kendi özüne yabancı olması durumudur.²⁵ Yabancılaşma kavramının ilk olarak Hegel tarafından belirgin bir biçimde kullanıldığı ifade edilmekle beraber;²⁶ Batı dünyasında bu kavram, ilk kez Eski Ahid'de puta tapma şeklinde ortaya çıkmıştır. Böylece insanın kendi elleriyle yaptıkları nesnelere yani putlara tapınması neticesinde yabancılaşma kavramının ortaya çıktığı söylenebilir.²⁷

Sanayi devrimiyle birlikte emek kavramının giderek değişmesi²⁸ ve buna bağlı olarak insan ihtiyaçlarının hızlı bir artış göstermesi, onu daha çok çalışan ve daha çok tüketen bir varlığa dönüştürmüştür.²⁹ Böylece insan, giderek kutsal ve manevi değerlerden kopmuş ve yaratılış maksadından sapmıştır.³⁰ Bunun neticesinde insan, maddeye karşı özne konumunu yitirerek onun karşısında nesne haline gelmeye başlamıştır.³¹ Sanayileşmeyi takip eden teknolojik araçların insanın günlük hayatına girmesi ve insanın kısa sürede madde karşısındaki kontrolünü kaybetmesiyle beraber

²³ Kur'an'da yabancılaşma ile ilgili çalışmalar için bkz.: Nurullah Kayışoğlu, "Kur'an Açısından İnsanın Kendine Yabancılaşmasının Temel Sebepleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/24 (01 Aralık 2010), 53-60; Muhammet Çakmak, "Yabancılaşma Kavramı Üzerine Bazı Değerlendirmeler ve Kur'an'ın Yabancılaşma Kavramına Bakışı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (30 Haziran 1996), 0-0; İsmail Kılıç, "Dijital Dünyada İnsanın Yabancılaşma Sorunu ve Kur'an'ın Rehberliğinde Çözüm Önerileri" (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021); Şevki Saka, *Yabancılaşma Karşısında Kur'an* (Ankara: İrşad Kitaplığı, 1997); Thomas J. O'shaughnessy, "Allah'a Yabancılaşma: Şirk", çev. Ömer Kara, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (01 Haziran 1998), 361-374.

²⁴ Kılıç, *Yabancılaşma*, 16, 44-45.

²⁵ Saka, *Yabancılaşma Karşısında Kur'an*, 25.

²⁶ Tolan, *Çağdaş Toplumun Bunalımı*, 145; Kılıç, *Yabancılaşma*, 24.

²⁷ Tolan, *Çağdaş Toplumun Bunalımı*, 143.

²⁸ Dan Swain, *Yabancılaşma*, çev. Hande T. Urbarlı (İstanbul: Markx-21 Yayınları, 2019), 41-50; Erich Fromm, *Yeni Bir İnsan Yeni bir Toplum: Yamlısama Zincirlerinin Ötesinde*, çev. Necla Arat (İstanbul: Say Dağıtım, 1992), 55-56.

²⁹ Erich Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak*, çev. Arıtan Aydın (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1997), 126-131.

³⁰ 'Imâduddîn İbrâhîm Abdurrezzak, "İğtirâbu'l-insân fi zillî'l-medeniyyeti'l-hedîse", *Mecelletu Câmi'ati'l-Me'ârif* 9 (ts.), 111-128.

³¹ Bekir Koç, "Yabancılaşma ve Modern Tüketim Mabretleri Üzerine Bir Çözümleme / An Analysis on Alienation and the Modern Consumption Shrines", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (25 Ekim 2016), 205-225.

yabancılaşma kavramı felsefeciler, sosyologlar, psikologlar ve diğer bilim insanları tarafından ciddi anlamda araştırma konusu olmaya başlamıştır.³²

Yabancılaşma anlamsızlık, davranışları kontrol etmedeki güçsüzlük, değer ve normlardan uzaklaşma/kuralsızlık, tanınmama/yalnızlık ve kendini tanımama olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır.³³ Yabancılaşma neticesinde farklı bir kimliğe bürünen yabancı insan³⁴ yabanî bir hayvan misali kendisine ve çevresine zarar veren tuhaf bir yaratığa dönüşebilmektedir.³⁵ Yabancılaşma neticesinde insan benliği zayıflayarak yok olmaya başlar, yaşam amacı kaybolur, zihinsel çelişkiler ve çatışmalar, aşırı bencillik, yüce ve ulvi değerlere sahip olma potansiyelini yitirme ve hayatın amacının bedensel zevklerin tatminine indirgenmesi durumu ortaya çıkabilir.³⁶

Yabancılaşma kutsal ve manevi değerlerden uzaklaşma, insanın yaratılış maksadından saparak maddeye sahip olmayı bir huzur vesilesi ve kurtuluş reçetesi olarak görmesidir. Böylece yabancılaşan insan, maddi istek ve arzularını tatmin etmeyi hayatının varoluş sebebi olarak görebilmektedir. Bunun neticesinde her türlü ahlaki erdem ve faziletten yoksun, sorumluluk bilincinden mahrum ve psikolojik bakımdan huzursuz nesiller yetismeye başlamaktadır.³⁷ Büyük bir ruhsal ve derin bir sosyal hastalık olarak tanımlanan yabancılaşmanın insanın kendi öz kimliğini, şahsiyetini ve bütün karakteristik özelliklerini kaybederek başka birine özenip onun gibi davranmasıdır.³⁸ Bu tanıma göre yabancılaşmanın en önemli sebebi özentî ve kör taklit olup zamanla insanın kendi kimlik ve kişiliğini kaybederek kendi özüne yabancılaşma durumudur.

Yabancılaşmanın başka bir tanımı ise insanın manevi ve kutsal değerlerini ihmal ederek hayatına daha çok maddeyi ve eşyayı koyması; bunların içinde öz benliğini ve gerçek kimliğini kaybetmesidir.³⁹ Bu durum tasavvufta insanın Allah'tan geldiği, ataları Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten imtihan edilmek üzere yeryüzüne indirildikleri; dolayısıyla insanın, bu dünyada bir yabancı olduğu şeklinde yer almaktadır. Bu bakımdan yeryüzü insan için bir gurbet diyarı olup; insanın yaratılış maksadının Allah'tan aldığı ruhuna ve öz vatanına dönmek için çabalaması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca insan, Allah'tan uzaklaştıkça ruhundan yani özvarlığından uzaklaşmış olmaktadır.⁴⁰

³² Tolan, *Çağdaş Toplumun Bunalımı*, Önsöz; Saka, *Yabancılaşma Karşısında Kur'an*, 9-11; Kılıç, *Yabancılaşma*, 17-18, 44.

³³ Tolan, *Çağdaş Toplumun Bunalımı*, 127-128; Muhammet Ertay, *Yabancılaşma Kader mi, Tercih mi?* (Ankara: Lotus Yayınevi, 2007), 27-28.

³⁴ Sibel Özbudun vd., *Yabancılaşma* (Ankara: Ütopya, 2008), 14-15.

³⁵ Hasan Kafalı - Mehmet Kazak, "Yabancılaşma ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (31 Aralık 2022), 571-603; Fritz Pappenheim, *Modern İnsanın Yabancılaşması: Marx'a ve Tönnies'ye Dayalı Bir Yorum*, çev. Salih Ak (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002), 27-31.

³⁶ Faruk Karaca, *Yabancılaşma ve Din Dinsel Yabancılaşmanın Sosyal Psikolojik Analizi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014), 159-160; Ali Şeriatî, *İnsan*, çev. Şamil Öçal (Ankara: Fecr, 2008), 313-316.

³⁷ Alexis Carrel, *Başarının Sırları*, çev. Özcan Ünlü (İstanbul: Hayat, 2006), 9-12; Kılıç, *Yabancılaşma*, 18-19.

³⁸ Ali Şeriatî, *Yeni Çağın Özellikleri*, çev. Hicabi Kırılanc vd. (Ankara: Fecr Yayınevi, 2015), 336-338.

³⁹ Kılıç, *Yabancılaşma*, 19.

⁴⁰ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, çev. Şefik Can (İstanbul: Ötüken, 2022), 13-14; Mustafa Tekin, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî'de Din ve Yabancılaşma", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Haziran 2010), 101-118; Kadir Özköse, "İnsanın Yabancılaşmasına Yönelik Süfi Perspektif / Sufi Perspective of Human Alienation / اغتراب الإنسان من خلال المنظور الصوفي", *İlahiyat Akademi* 3 (06 Eylül 2016), 9-22.

Gerçek dışılık, normsuzluk, güçsüzlük, yalnızlık, umutsuzluk, kişiliksizleşme olarak bilinen yabancılaşma⁴¹ kişinin kendinden ve çevresinden uzaklaşması olarak tanımlanır.⁴² Ayrıca yabancılaşma insanın bütün bağlardan kayıtsızlık anlamında kendisini soyutlamasıyla beraber yaşadığı derin yalnızlık şeklinde de tanımlanmaktadır.⁴³ Modernleşmeyle beraber insanın kimlik ve kişiliği büyük bir hızla değişip dönüşmekte ve insan sabit bir kişiliğe sahip olup onda karar kılmakta oldukça zorlanmaktadır.⁴⁴ Çağdaş toplumların bunalımlarının ve yozlaşmalarının ifade edilmesinde en sık başvurulan yabancılaşma kavramının diğer bir tanımı ise kişinin içinde bulunduğu topluma, kültürel değerlere, rol dağılımına karşı ilgisini kaybetmesi, değer ve normları anlamsız görmesi, kendisini güçsüz, yalnız ve çaresiz hissetmesi durumudur.⁴⁵

Türkçede ise “İnsan yaşamayan ıssız yer, vahşi canlı, kendi kendine yetişen bitki, aile ocağından uzak olan yer, ıssız, yabancı, el, ecnebi yerli olmayan” anlamlarına gelen yaban kelimesinden türemiş olan yabancılaşma, “tanımaz, bilmez duruma gelmek, yabancı olmak, bigâne düşmek, alışamamak, yadırgamak, yabancılık çekmek, yabancı olmak ve kendi beninden uzaklaşmak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁶

Çalışmamızda yabancılaşmanın gerek başlangıcı gerekse sebebi olarak düşündüğümüz ve Kur’an’da bu tezi destekleyecek anlam örgüsü içerisinde kullanılan نَسِيَ fiili üzerinden yabancılaşma konusu incelenmiştir. Bu fiil “bildiği bir şeyi unutmak, gafil olmak, hatırlamamak, sehven veya kasten terk etmek, ihmal etmek, aklında tutmamak ve göz ardı etmek” anlamlarına gelmektedir.⁴⁷ Nitekim insan kelimesinin de bu kökten türediği söylenmiştir. Bu görüşe göre insan نَسِيَ kökünden إِنْشِيَان olup ي harfinin hazfedilerek إِنْشَان şekline dönüştüğü ifade edilmiştir.⁴⁸ Dahası insan, ruhlar aleminde rabbine vermiş olduğu kulluk sözünü unuttuğu için kendisine bu ismin verildiği rivayet edilmiştir.⁴⁹ Diğer bir görüşe göre ise insan kelimesi “alışmak, ünsiyet kesp etmek, uymak ve uyum sağlamak” anlamlarına

⁴¹ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 813.

⁴² Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akinhay, Derya Kömürçü. (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 799.

⁴³ Rasim Bakırcoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2016), 1641.

⁴⁴ Cevat Özyurt, *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma* (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 193-194.

⁴⁵ Cevat Özyurt, *Erich Fromm’un İnsan ve Toplum Anlayışı* (Hiperlink, 2016), 193-194.

⁴⁶ Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 2495-2496; Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Yazar Yayınları, 2014), 1794; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde*, ed. Ahmet Topaloğlu (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2005); Metin Yurtbaşı, *Çağdaş Türkçe Sözlük* (İstanbul: Excellence Publishing, 2013), 510.

⁴⁷ Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l- ‘ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmîrî (Dâr ve Mektebetu Hilâl, ts.), 7/304; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu’l-luğa*, thk. Muhammed Avd Mur’ib (Beyrût: Dâru İhyâ’i’t-Turâsî’l-‘Arabî, 2001), 13/55; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh tâcu’l-luga ve sıhâhu’l- ‘arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafur Attâr (Beyrût: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâ’în, 1987), 6/2509; Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyisi’l-luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Dâru’l-Fikr, 1979), 5/461; Ebû’l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî İbn Sîde, *el-Muhkem ve’l-muhîtu’l-a’zam*, thk. Abdulhamid Henedâvî (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2000), 8/581; Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhîd*, thk. Muhammed Naîm el-Urkusûsî (Beyrût: Muessesetu’r-Risâle li’t-Tibâ’i ve’n-Neşri ve’t-Tevzî’, 2005), 1338; Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘arab*, thk. Komisyon (Beyrût: Dâr Sâdr, 1993), 15/322-323; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu’cemu’l-lugati’l- ‘arabiyyeti’l-mu’asire* (‘Âlemu’l-Kutub, 2008), 3/2207.

⁴⁸ Ferâhîdî, *Kitâbü’l- ‘ayn*, 1/6; Ebû’l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnan ed-Dâvudî (Beyrût: Dâru’l-Kalem, 1991), 94, 868.

⁴⁹ Cevherî, *Tâcu’l-luga*, 3/905.

gelen أُيْسَ fiilinden türemiştir. İnsana sosyal bir varlık olarak çevresiyle kolay uyum sağlaması özelliğinden bu ismin verildiği söylenmiştir.⁵⁰

أُيْسَ /unutmak, hatırlamamak; أُيْسَ /alışmak ise yeni duruma alışıp bir nevi eskiyi unutmak olarak düşünüldüğünde; insan kelimesi, ister أُيْسَ /unutmak ister أُيْسَ /alışmak fiilinden türemiş olsun ikisinin de “unutmak” anlamında insanın unutkan bir varlık olduğu gerçeğini teyit ettiği söylenebilir. Zira “yeni duruma” alışmak “eski durumu” unutmanın tabii bir sonucu olarak görülebilir.

Kur’an’da أُيْسَ kelimesi bütün formlarıyla beraber 45 defa geçmekte olup⁵¹ beşerî bir zaaf olarak sehven unutmanın yanı sıra; kasten terk etmek, göz ardı etmek, ihmal etmek ve yüz çevirmek anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca bu fiil Kur’an’da Allah’ı, ahiret/hesap gününü, ayetleri, Allah’ı hatırd tutmayı, işlenen günahları, uyarı ve öğütleri, insanın öz benliğini, kendisine yapılan iyiliği, Allah’a dua ettiğini, dünyadan nasibini ve yaratılışını unutması ve ihmal etmesi anlamlarında kullanılmaktadır.⁵² Bununla beraber Türkçe meallere “kasten terk etmek, göz ardı etmek ve yüz çevirmek” anlamları zaman zaman sadece “unutmak” olarak aktarılmış olup bu tercümenin Kur’an bağlamında her yerde uygun olmadığı ifade edilebilir.⁵³

2. İnsanın Allah’a Yabancılaşması

Kur’an insanın en güzel kıvamda,⁵⁴ diğer varlıklardan üstün olarak,⁵⁵ Allah’ın yeryüzündeki halifesi misyonuyl⁵⁶ yani rabbine kulluk görevini yerine getirmek üzere⁵⁷ yaratıldığını ifade eder. Yaratılış maksadının rabbine kulluk olduğunu dile getiren Kur’an, insanın Allah’ı doğru biçimde tanınması ve bu inanç ekseninde hayatını şekillendirerek kulluk etmesi gerektiği üzerinde durur. Nitekim Kur’an, Allah’ın insana ruhundan üflediğini,⁵⁸ ona çok değer verdiğini, kendisinin halifesi kıldığını ifade ederek insanın rabbinin katındaki bu müstesna konumuna dikkat etmesi gerektiğinin altını çizer.⁵⁹ Bu sebeple insanın her an rabbini anıp hatırlaması,⁶⁰ ilahî emir ve yasakları doğrultusunda yaşaması gerektiğini⁶¹ ifade eden hayat rehberi Kur’an, onun bu ulvî gayeden saparak rabbini unutmaması gerektiğini vurgular.⁶² Bu amaca binaen Kur’an, insanı *“Allah’ı unutup bu yüzden Allah’ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi olmayın.”*⁶³ ilahî hitabıyla uyarır.

⁵⁰ İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur’ân*, 94.

⁵¹ Muhammed Fûad Abdalbaki, *el-Mu‘cemu’l-müfreh li’elfâzi’l-Kur’ânî’l-Kerîm* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1996), 794.

⁵² İsmail Karagöz, “Kur’an’da Nisyân Kavramı”, *Diyanet İlmi Dergi* 33/3 (1997), 49-57.

⁵³ Muhammet Sacit Kurt, “Unutmak Dışındaki Anlamı Unutulan, Terk Etmek Anlamı Terk Edilen Kavram: Nisyân”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54/2 (01 Ağustos 2013), 95-129.

⁵⁴ et-Tîn 95/4.

⁵⁵ el-İsrâ 17/70.

⁵⁶ el-Bakara 2/30.

⁵⁷ ez-Zâriyât 51/56.

⁵⁸ el-Hicr 15/29.

⁵⁹ el-İnfîtâr 82/6.

⁶⁰ el-Bakara 2/152; Âl-i İmrân 3/41; el-A’râf 7/205.

⁶¹ Âl-i İmrân 3/102.

⁶² Tâhâ 20/42.

⁶³ el-Haşr 59/18-19.

Ayetteki *تَسُوا اللَّهَ* “Allah’ı unuttular.” ifadesi Allah’ın gördüğünü, işittiğini ve hesaba çekeceğini hesaba katmadan emir ve yasaklarına muhalif davranmak suretiyle günah işlemek; *فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ* “Allah kendilerini kendilerine unutturdu.” ifadesi ise Allah’ın insanı yaptığı hatayı fark etme ve tövbe etme isteğinden mahrum kılması şeklinde izah edilmiştir.⁶⁴ Allah’ın kulunun hayır işleme melekesini giderip; böylece kişinin lehine olan hususları ihmal etmesi olarak ifade edilmiştir.⁶⁵ Nitekim insanın hatasının farkına varıp o hatayı tekrarlamaması⁶⁶ ve bu konuda tecrübe edinerek olgunlaşması beklenir. Farkındalığını kaybeden kimse ise günah ve isyanı bir yaşam biçimine dönüştürme neticesinde o günahların olumsuz etkisinde kalarak⁶⁷ zamanla kalbi paslanır ve kendi fitratına aykırı davranmaya başlar.⁶⁸

Yapılan bu izaha göre Allah kendisini önemsemeyen kulunu, hatasını idrak etme nimetinden yoksunlaştırarak, onun farkındalık yetisini elinden alır. Bunun sebebi kulun, iman nimetinin kıymetini bilmemesi ve bu nimet sayesinde rabbinin hatırını yüce tutup hatırlamamasıdır. Hata yapmak insan doğasının vazgeçilmez bir parçasıdır.⁶⁹ Fakat hatasını fark edip özür dilemekten, hatasını onarma erdeminden yoksunlaşmak ve bunun bir karakter haline gelmesiyle insan; insanlık meziyetlerini yitirerek rabbine ve kendisine karşı yabancılaşabilmektedir.

Allah’ı unutmak O’nun zikrini terk edip ilahî talimatlardan yüz çevirmek; Allah’ın kulunu unutması ise onu kendi haline bırakarak rahmetinden mahrum kılması, başarı ve işlerinin yolunda gitme nimetinden yoksunlaştırması şeklinde izah edilmiştir.⁷⁰ Ayrıca *تَسُوا اللَّهَ* “Allah’ı unuttular.” ifadesi, Allah’ın rızasına uygun davranışlarda bulunmayı terk etmek şeklinde izah edilmiş olup; insan, Allah rızası doğrultusunda davranmayı terk ettiğinde bir bakıma kendisini ihmal etmiş ve kendisine zarar vermiş olur.⁷¹ Zira Allah kullarının ameline, itaatine ve kulluğuna ihtiyaç duymaktan münezzeh olup; hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Samed ve Gani’dir. Tam aksine başta insan olmak üzere bütün varlıklar Allah’a muhtaçtır.⁷²

Allah’ı unutmanın diğer bir izahı Allah’ın kulluk sözünü bozmak, Allah’ın kitabından yüz çevirmek; böylece Allah’ın bunu yapan kulunu rahmetinden ve ilahî desteğinden mahrum bırakarak kendisi için hayır ve salih amel işleme nimetinden onu yoksun kılmasıdır.⁷³ Zira Allah’a kulluk, insanı dünya ve ahiret saadetine eriştirir. Ayrıca Allah’ın hayat dolu ayetlerini hayatın merkezine alarak

⁶⁴ Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsâ b. Abdillâh b. Refî‘ et-Tüsterî, *Tefsîru’t-Tusterî*, thk. Muhammed Bâsıl ‘Uyûnu’s-Sûd (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2002), 166.

⁶⁵ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Terekî (Dâr Hicr li’t-Tibâ’e ve’n-Neşr ve’t-Tevzî‘ ve’l-İlân, 2001), 22/547-548.

⁶⁶ Âl-i İmrân 3/135.

⁶⁷ el-Bakara 2/81.

⁶⁸ el-Mutaffifîn 83/14.

⁶⁹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenu’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Mısır: Şerike Mektebe ve Matba’a Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), 4/259.

⁷⁰ et-Tevbe 9/67; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve İrâbuh*, thk. Abdulcelil Abdeşelbî (Beyrût: ‘Âlemu’l-Kutub, 1988), 5/149.

⁷¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Mâturîdî, *Tefsîru’l-Mâturîdî*, thk. Mecdî Baslûm (Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2005), 9/599; Mehmet Yavuz Şeker, “İtminan Ayeti Özelinde Kalbin Zikri ve Sükûneti”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (03 Haziran 2013), 93-124.

⁷² el-İhlâs 112/2; Fâtır 35/15; Carrel, *Başarıların Sırları*, 113-117.

⁷³ Ebû’l-Leyl İmâmü’l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Bahru’l-‘ulûm*, ts., 3/432.

yaşamak, kulun hayır ve esenlik içinde ömrünü geçirmesine vesile olur. Bu sebeple Allah’a kulluktan yüz çevirmek ve Allah’ın hikmet dolu ayetlerini hayattan dışlamak insanın öz benliğine karşı yabancılaşarak kendisini dünyada ruhsal bunalımlar, varoluşa dair anlam krizi, zihinsel sapmalar, stres, korku, kaygı, manevi geçimsizlik, hayır ve bereketten yoksunluk şeklinde tezahür eden;⁷⁴ ahirette ise aklın ve hayalin idrak etmekten aciz kaldığı güzellikteki⁷⁵ cennetten ve Allah’ın cemalini görme şerefinden mahrumiyet olan büyük bir felakete sürüklemekte olduğunu söylemek mümkündür.⁷⁶

Allah’la kurulacak sağlam ve samimi bir kulluk bağı insanın ruh sağlığını koruyarak onu her türlü zihinsel kuşku, sapma ve saplantıya karşı muhafaza eder. Diğer taraftan rabbiyle arasındaki gönül bağı koparan insan, zamanla öz fitratına aykırı davranması neticesinde akli dengesini kaybederek sağlıklı düşünme melekesinden yoksunlaşabilmektedir.⁷⁷ Nitekim Allah’la olan tevhid bağı koparan bir müşrik,⁷⁸ bizzat Allah’ın hayat bahşeden elçisine çürümüş bir kemiği göstererek “Allah bu kemiği mi tekrardan yaratacak?”⁷⁹ diyecek kadar akli dengesini kaybedebilmektedir.⁸⁰ Bu sebeple Kur’an Allah’ın emir ve yasaklarına karşı gelerek yaratılış maksadından sapan insanların başta akıllarını ve duyu organlarını doğru biçimde kullanmadıklarını; bu bakımdan böyle kimselerin hayvandan dahi aşağı mahlûklar olduklarını ifade etmektedir.⁸¹ Bu yüzden denilebilir ki doğru bir Allah inancından yoksun olmak ve Allah’la olan kulluk bağı kesmek insanın akli dengesini kaybetmesine; yaratıcısına, kendisine, hemcinslerine ve tevhid hakikatlerinin mükemmel bir sistem halinde arz edildiği doğal çevresine karşı yabancılaşmasına sebep olmaktadır.

Kehf suresindeki *مَنْ أَغْلَبْنَا فَلْيَهْزَأْ عَنْ ذِكْرِنَا* “kalbini zikrimizden gafil kıldığımız kimse”⁸² ibaresi de benzer anlama sahiptir. Nitekim Allah’ın insanın kendisini anmasından veya Kur’an’ı anlamasından gafil bırakması kişinin Allah’ı anmayı unutmaması, O’nun emir ve yasaklarından yüz çevirerek kendi süflü istek ve arzularına uyması şeklinde izah edilmiştir.⁸³ Ayetteki gafletin vakti boş ve faydasız şeylerle geçirmek ve tul-i emelle ömrü zayi etmek olduğunu ifade edenler de olmuştur. Ayrıca manevi kalbin Allah’ın emir ve yasaklarına riayet ederek dirildiği ve ilahî mesajları kavrama işlevini yerine getirdiği; aksi taktirde kalbin günah, isyan ve Allah’tan uzaklaşmanın neticesinde manevi bakımdan öleceği ve idrak melekesini yitireceği söylenmiştir.⁸⁴ Nitekim Mutaaffin suresindeki *رَأَى عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ* “Onların yaptıkları kalplerini paslandırmıştır.” ifadesi bu gerçeği teyit etmektedir.⁸⁵ Bu bakımdan günah; insanın

⁷⁴ Tâhâ 20/124; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki gavâmidi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vucûhi’t-te’vîl*, thk. el-İmâm ez-Zeyleî (Beyrût: Dâru’l-Kitâbî’l-‘Arabî, 1986), 3/95; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, 1999), 22/111; Vehb ez-Zuheyli, *et-Tefsîru’l-munîr fil-‘akide ve’ş-şerî’a ve’l-menhec* (Suriye: Dâru’l-Fikr, 1991), 16/298.

⁷⁵ es-Secde 32/17.

⁷⁶ el-Mutaaffin 83/15.

⁷⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’a Göre İnkâr ve Bunalım İnkârcılığın Ruh Sağlığına Olumsuz Etkileri”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Bahar 2010), 211-235; Abdulkadir Karakuş, “Allah’a İmanın ve O’nunla İletişimin Ruh Sağlığına Olumlu Katkıları”, *Diyanet İlmi Dergi* 59/2 (19 Haziran 2023), 389-408.

⁷⁸ O’shaughnessy, “Allah’a Yabancılaşma: Şirk”, 361-374.

⁷⁹ Zeccâc, Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbuh, 4/295.

⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/593; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-kitâbi’l-kerîm*, 7/181; Mâturîdî, *Tefsîru’l-Mâturîdî*, 3/217.

⁸¹ el-A’râf 8/179; el-Furkân 25/44.

⁸² el-Kehf 18/28.

⁸³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/583; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 15/241; Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 21/457.

⁸⁴ Tüsterî, *Tefsîru’t-Tüsterî*, 97.

⁸⁵ el-Mutaaffin 83/14.

akıl, ruh ve beden sağlığına zarar veren ve tevhid düzenine karşı muhalif davranışlar bütünü olarak tanımlanabilir.⁸⁶

Enfâl suresindeki *اللَّهُ يَتَوَلَّى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ* “Allah kulu ile kalbi arasına girer.”⁸⁷ ibaresi de kulun hayat dolu ilahî mesajlara icabet etmemesi neticesinde Allah’ın onu kendi haline bırakarak bu mesajlardan hayat bulmasına engel olması olarak izah edilmiştir.⁸⁸ Bu sebeple Allah’ın emirlerine kayıtsız kalan insanın Allah’a ve dolayısıyla kendisine yabancılaştığını söylemek mümkündür.

Allah’a itaat ve kulluk etmekten yüz çevirmenin neticesinde Allah’ın kulunu unutması, onu ilahî desteğinden mahrum ederek kendi haline terk etmesi/hızlân, kulun faydasına olan hususları ve ayıplarını görme basiretini kaybetmesi; böylece kendi kusurlarını ıslah etmekten ve kendi maslahatı için hayır işlemekten mahrum bırakılması olarak izah edilmiştir. Zira kula fayda sağlayacak en önemli husus kendisini yaratan ve yaşatan rabbini anıp onunla sürekli samimi ve sağlam bir kulluk bağı içinde olmasıdır. Bu sebeple dünyada Allah’ın sevgisi, muhabbeti, O’na itaatle yönelmek ve O’nun dışındakilerden yüz çevirmekten daha büyük bir nimet, kurtuluş, başarı, huzur, sevinç ve neşe kaynağının olmadığını söylemek mümkündür.⁸⁹ Öte yandan Allah’a yönelmek yerine sonu gelmez arzuları peşinde giden kimsenin yaratılış amacını unutarak temiz fitratına uygun davranma basiretini kaybedeceği; bunun neticesinde kendisini derin bir mutsuzluğa maruz bırakacağı ifade edilebilir.⁹⁰

Kur’an’da insanı Allah’tan uzaklaştırıp O’na yabancılaştıran baş düşmanın şeytan olduğu ifade edilir. *إِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ* “Şeytan onları kontrolü altına alıp onlara Allah’ı anmayı unutturdu.”⁹¹ ifadesi bu gerçeği teyit ederek insan, şeytana karşı uyarılmaktadır. Şeytan “uzaklaştı, muhalefet etti, isyan etti, ev harabeye döndü, hayvan sahibine serkeş davrandı” anlamalarına gelen *شَطَنَ* kökünden türemiş olup Allah’ın emrine muhalefet ettiği, O’nun rahmet ve inayetinden kovularak uzaklaştırıldığı için şeytana bu ismin verildiği söylenmiştir.⁹² Ayrıca Arap dilinde kötü ve asi ruhlu insan, cin ve hayvan için şeytan kelimesi kullanılır.⁹³ Kur’an’da şeytan; kibirli, asi,⁹⁴ ademoğlunun azılı düşmanı,⁹⁵ hain,⁹⁶ sinsî,⁹⁷ aldatıcı,⁹⁸ yalancı,⁹⁹ müsrif, nankör,¹⁰⁰ ve sahtekar¹⁰¹ bir varlık olarak karakterize edilir.

⁸⁶ Carrel, *Başarının Sırları*, 69-75; O’shaughnessy, “Allah’a Yabancılaşma: Şirk”, 361-374.

⁸⁷ el-Enfâl 8/24.

⁸⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâu’l-‘alîl fî Mesâilî’l-kadai ve’l-kaderi ve’l-hikmeti ve’l-‘ilâl*, thk. Zâhir b. Sâlim Belfekîh (Riyâd: Dâru ‘Atââtî’l-‘İlm, 2019), 1/106; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 15/472; Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Ebû Hayyân, *el-Behru’l-muhîr fî’l-‘itâfîr*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1999), 5/302; Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-kitâbi’l-kerîm*, 4/16.

⁸⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâu’l-‘alîl*, 1/441.

⁹⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbn Kayyim el-Cevziyye, *er-Rûh* (Riyâd: Dâru ‘Atââtî’l-‘İlm, 2019), 2/600.

⁹¹ el-Mücâdele 58/19.

⁹² Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘ayn*, 6/237; Ezherî, *Tehzîbu’l-luğa*, 11/213; İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyisi’l-luğa*, 3/183-184.

⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘arab*, 13/238.

⁹⁴ el-Bakara 2/34; Meryem 19/44.

⁹⁵ Yâsîn 36/60.

⁹⁶ el-Haşr 59/16.

⁹⁷ en-Nâs 114/4.

⁹⁸ en-Nisâ 4/120; Lokmân 31/33.

⁹⁹ İbrâhîm 14/22.

¹⁰⁰ el-İsrâ 17/27.

¹⁰¹ el-Furkân 25/29.

Bu özellikleriyle şeytan, Allah'ı tanıyıp O'na kulluk etmek üzere imtihan edilen insanın her an mücadele etmesi gereken baş düşmanıdır. Nitekim Allah, A'râf suresinde “*Ey Âdemoğlu şeytan anne babanızı cennetten çıkardığı gibi sizi de saptırmamın.*”¹⁰² şeklinde buyurarak; şeytanın bütün insanlığın düşmanı olduğunu haber vermektedir. Kur'an'da şeytanın sinsi vesveseleriyle insanın duygu ve düşünceleri üzerinde ezici bir hâkimiyet sağlayarak ona Allah'ı anmayı unutturabileceği; böylece kendisine tabi bir nefer haline getirebileceği ifade edilmektedir.¹⁰³ Bu sebeple şeytanın insanı saptırmasının altında yatan sebebin Allah'ı anmayı unutturması olduğu ifade edilebilir. Zira insanın rabbiyle bağlantısı koptuğunda insan, kendi öz benliğini kaybederek yabancılaşmaya başlamaktadır.

Kur'an'da insana şeytanın adımlarını takip etmemesi gerektiği¹⁰⁴ ifade edilerek onun; insana fakirliği, Allah yolunda harcamamayı, Allah'a itaatsizliği; aklın, vahyin ve temiz fıtratın insanın dünya ve ahiret saadetine engel gördüğü kötülükleri emrettiği ifade edilmektedir.¹⁰⁵ Diğer taraftan şeytanın insan üzerinde bir hâkimiyetinin olmadığı;¹⁰⁶ aksine insanın bizzat özgür iradesiyle şeytana uyduğu ve şeytanın insan üzerinde işlediği kötülükler vasıtasıyla hâkimiyet kurabileceği ifade edilir.¹⁰⁷ Zira şeytanın Allah'ın emir ve yasaklarına titizlikle riayet eden inançlı ve yalnızca rablerine güvenen¹⁰⁸ samimi muvahhid kulları¹⁰⁹ üzerinde bir etkisinin olmadığı dile getirilir. Diğer taraftan şeytanın kendisini dost edinen kimseleri korkuttuğu; iman edenlerin ise sadece Allah'tan korkmaları gerektiği ifade edilir.¹¹⁰ Bununla beraber insanın şeytanı kendisine dost edinebileceği; bu durumda şeytanın ondan ayrılmayan bir ikilisi olarak ona sürekli kötülüğü telkin edeceği beyan edilir.¹¹¹

Ayrıca Allah'ı bırakıp şeytanı dost edinen kimsenin iradesini yitirerek öz benliğine faydalı olan her şeyden mahrum kalacağı ve büyük bir kayba uğrayacağı haber verilmektedir.¹¹² Dahası insanın, gerek insan gerek cin şeytanlarına karşı son derece uyanık olması gerektiği ve bu düşmanların oldukça sinsi biçimde kendisine zarar verebileceği hususu üzerinde durulmaktadır.¹¹³ Bununla beraber tuzağının oldukça zayıf olduğu¹¹⁴ belirtilen şeytanın; insanı saptırmak için sağdan, soldan, önden ve arkadan yaklaştığı yani her yola başvurarak¹¹⁵ onu istikametten ayırmaya çalıştığı haber verilmektedir.

¹⁰² el-A'râf 7/27.

¹⁰³ el-Mücâdele 58/19; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 22/491; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/496; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/498.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/168, 208.

¹⁰⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 5/5; Ebû Hâtim Muhammed b. İdris b. Münzir er-Râzî Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Teyyib (Suudi Arabistan: Mektebetu Nezâr Mustafa el-Bâz, 1998), 2/530; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-kur'ân'i'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Reslân (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1998), 1/199.

¹⁰⁶ İbrâhîm 14/22.

¹⁰⁷ Âl-i İmrân 3/155; en-Nahl 16/100; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyyeti li'n-Neşr, 1984), 4/140; Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/797.

¹⁰⁸ en-Nahl 16/99.

¹⁰⁹ el-Hicr 15/39-42.

¹¹⁰ Âl-i İmrân 3/175.

¹¹¹ en-Nisâ 4/38; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 7/27; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuh*, 2/51.

¹¹² en-Nisâ 4/119; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 7/503.

¹¹³ en-Nâs 1-6.

¹¹⁴ en-Nisâ 4/76.

¹¹⁵ el-A'râf 7/17.

Dahası şeytanın insanı göz göre göre¹¹⁶ zararlıyı yararlı;¹¹⁷ kötü davranışları güzel göstermek suretiyle insanı manipüle ederek aldattığı ifade edilmektedir.¹¹⁸

Bu bilgiler ışığında insanın başta şeytan olmak üzere kötü ruhlu insanlara ve cinlere karşı sürekli olarak ilahî koruma altında olmaya çalışması gerektiği ifade edilebilir. Aksi taktirde insanın, insan ve cin şeytanlarına uyararak yaratılış maksadından sapacağı, kendisine yabancılaşarak öz benliğinden kopacağı ve kendi özüne zarar vereceği sonucuna varmak mümkündür. Diğer bir ifadeyle rabbiyle olan bağını koparıp özgür iradesini kaybeden insanın kendisini tümüyle şeytanın ve kötü tabiatlı insanların hâkimiyetine bırakarak Allah'a ve kendisine yabancılaşacağı söylenebilir.

3. İnsanın Kendisine Yabancılaşması

Yaratılış maksadını her fırsatta dile getiren hayat rehberi Kur'an, نَسِيَ خَلْقَهُ "Yaratılışını unuttu."¹¹⁹ ifadesiyle insanın bu kutsal gayeden uzaklaşabildiğini ifade etmektedir. Nitekim kendini bilen rabbini bilir.¹²⁰ Zira Allah, insanı yüce zatını tanıyacak vasıflarla donatmış¹²¹ ve onun yaratılışında kudretini ve yüceliğini gösteren nice ayetler ve mucizeler meydana getirmiştir. İnsanın gerek bedensel gerek ruhsal yaratılışında Allah'ın biricik varlığını ve eşsiz kudretini göz önüne seren sayısız deliller bulunmaktadır.¹²² Bu sebeple insan kendisini bilmeli ki rabbini bilsin. Çünkü kendisini tanıyıp bilmeyen rabbini de doğru biçimde tanıyamaz.¹²³

Temel indiriliş maksadı insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak olan Kur'an'ın geneline bakıldığında yüce Allah'ın, insana kendisini tanıtır ve tarif ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Kur'an'da bütün insanların ruhlar aleminde Allah'ın rab olduğunu ikrar ettiğinden¹²⁴ başlayarak ilk insanın çamurdan, sonrasında babasının belinden ve annesinin kaburga kemiğinin arasından çıkan¹²⁵ basit ve değersiz bir suyun özünden¹²⁶ yaratıldığı ifade edilmektedir. Kur'an'da sık sık insanın yaratılışı kendisine hatırlatılmakta ve varoluş maksadından sapmaması için insan, sürekli uyarılmaktadır. Fakat gerek insanın iç dünyasında gerekse dış dünyasındaki bunca delil ve uyarılara¹²⁷ rağmen insanın kendi yaratılışını unutabileceği, varoluş maksadından uzaklaşabileceği; hatta yaratıcısına karşı düşman

¹¹⁶ el-Ankebût 29/38.

¹¹⁷ Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Tefsîru's-Sem'ânî*, thk. Yâsir b. İbrahim - Ganîm b. Abbas b. Ganîm (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997), 1/481.

¹¹⁸ el-Enfâl 8/48; el-Hicr 15/39; en-Nahl 16/63; en-Neml 27/24; en-Nisâ 4/120; el-İsrâ 17/64.

¹¹⁹ Yâsîn 36/78.

¹²⁰ Şemsuddîn Muhammed b. Ömer b. Ahmed es-Sefîrî, *el-Mecâlisu'l-va'ziyye fî şerhi ehâdîsi hayri'l-beriyye*, thk. Ahmed fethi Abdurrahman (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 1/458.

¹²¹ Muhammed b. Abdullah Ebû Bekr b. el-'Arabî, *el-Kabs fî şerhi muvatta Mâlik b. Enes*, thk. Muhammed Abdullah Velel Kerim (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1992), 1124.

¹²² ez-Zâriyât 51/21; er-Rûm 30/8; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 21/519; Mâturîdî, *Tefsîru'l-Mâturîdî*, 1/408, 9/381; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26/308.

¹²³ Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Se'âlibî, *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Me'ûd - 'Âdil Ahmed el-Mevcûd (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1997), 5/413; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-kur'ân'i'l-mecîd*, 2/319.

¹²⁴ el-A'raf 7/172; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/374.

¹²⁵ et-Târik 86/7; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 24/492-494.

¹²⁶ es-Secde 32/8.

¹²⁷ Fussilet 41/53; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/41.

kesilebileceği gerçeği vurgulanmaktadır.¹²⁸ Mahiyetini doğru ve yeterli biçimde bilmeyen insanın, kendisini müstağni görmesi neticesinde haddini aşabileceği uyarısı yapılmaktadır.¹²⁹ Bu bilgiler ışığında denilebilir ki kendisine yabancılaşan insan, haddini aşarak ve azgınlaşarak rabbine karşı gelebilecek kadar akli muhakemesini kaybedebilmektedir. Böylece Nemrut ve Firavun örneklerinde görüldüğü gibi haddini aşan insan rabbine, kendisine ve çevresine karşı yabancılaşarak ilahlık iddiasında bulunabilmektedir.¹³⁰

Unutkan varlık insanın yabancılaşmaması için sürekli kendi yaratılışını düşünmesi;¹³¹ bu hakikatten kopmamak için ise ilahî uyarı ve ikazları hatırlaması hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda tefekkürün eşsiz bir yeri olduğu söylenebilir.¹³² Nitekim insanı yabancılaşmaktan koruyan uyarı ve hatırlatmalarla dolu Kur'an,¹³³ insanı kendi iç dünyasında, düş dünyada, yerlerin, göklerin yaratılışında,¹³⁴ hayvanların yaratılışlarındaki hikmetlerde,¹³⁵ gece gündüzün devamlı uzayıp kısalarak birbirine eklenmesi gerçeğinde¹³⁶ ve buna benzer birçok hususta tefekküre davet etmektedir. Bu sayede insan kendi yaratılışını, yaratılış maksadını, kendisini yaratan yaratıcıyı ve kendisini bekleyen güzel sonu unutmaktan; diğer bir ifadeyle yabancılaşmaktan korunmuş olur.

İnsanlığı en doğru yola ileten¹³⁷ Kur'an'da insanın gerek biyolojik gerekse psikolojik özelliklerine değinilerek insanın kendisini tanıması sağlanmaktadır. Bu sayede insan, kendi hakikatine vakıf olarak kendisinden beklenen misyonu yerine getirebilir. Bu bağlamda insanın temiz bir fıtrat üzere yaratıldığı¹³⁸ ve kendisine tevdi edilen halifelik görevini icra etmek üzere yeryüzüne gönderildiği ifade edilmektedir.¹³⁹ İnsanın belli bir amaç için yaratıldığı,¹⁴⁰ bu amacını nasıl gerçekleştireceği hususunda kendisine ilahî rehberlik edildiği bilgisi yer almaktadır.¹⁴¹ Bu amacını gerçekleştirmek üzere kendisine ilahî misyonunu öğretecek bir kitap ve rol model olacak peygamberlerin gönderildiği dile getirilmektedir.¹⁴²

Kur'an'da insanın birtakım zaafalarının olduğu; insanı ilahî görev ve sorumluluğundan alıkoyacak şeytan,¹⁴³ nefis/heva,¹⁴⁴ kötü insan ve cinlerin olduğu ve bunlara karşı son derece dikkatli olması gerektiği gerçeği vurgulanmaktadır.¹⁴⁵ Özellikle şeytanın onun baş düşmanı olduğu; böylece

¹²⁸ Yâsîn 36/77, 78; en-Nahl 16/4.

¹²⁹ el-Alak 96/6, 7.

¹³⁰ el-Bakara 2/258; en-Nâziât 79/24.

¹³¹ et-Târk 86/5; er-Rum 30/8.

¹³² el-Haşr 59/21; Âl-i İmrân 3/191; ez-Zümer 39/27.

¹³³ Âl-i İmrân 3/58; el-Hicr 15/6, 9; en-Nahl 16/44; el-Furkân 25/29.

¹³⁴ er-Rum 30/8.

¹³⁵ en-Nahl 16/66.

¹³⁶ Lokmân 31/29.

¹³⁷ el-İsrâ 17/9; ez-Zümer 39/23.

¹³⁸ er-Rûm 30/30.

¹³⁹ el-Bakara 2/30.

¹⁴⁰ ez-Zâriyât 51/56.

¹⁴¹ el-Bakara 2/2, 38.

¹⁴² el-Cuma 62/2.

¹⁴³ el-Bakara 2/168.

¹⁴⁴ Sâd 38/26.

¹⁴⁵ en-Nâs 114/1-6; el-En'âm 6/112.

onun da şeytanı düşman olarak tanınması gerektiği hususunun altı çizilmektedir.¹⁴⁶ Dünya hayatının kalınacak ebedi bir yaşam alanı olmadığı gerçeği defalarca temsili anlatımlarla zikredilerek¹⁴⁷ insana dünyanın aldattıcı cazibesine kapılmaması gerektiği uyarısında bulunmaktadır.¹⁴⁸ İnsanın önünde sonsuz bir hayatın olduğu ve bu sonsuz hayatta sınırsız ve bitimsiz nimetlerin yer aldığı cennet tasvirleriyle insanın asıl vatanının ahiret yurdu olduğu gerçeğinin altı çizilir.¹⁴⁹ İnsanın her nefeste rabbine muhtaç bir kul olduğu¹⁵⁰ ifade edilerek onun zayıf,¹⁵¹ aceleci,¹⁵² huysuz,¹⁵³ mal tutkunu,¹⁵⁴ şehvete meyilli,¹⁵⁵ cimri,¹⁵⁶ nankör,¹⁵⁷ zalim, cahil,¹⁵⁸ unutkan,¹⁵⁹ tartışmacı¹⁶⁰ ve benzeri olumsuz karakter özelliklerine sahip olduğu ifade edilir. Böylelikle insana bu olumsuz karakter özelliklerinden arınarak erdemli ve faziletli birey olmasının yolu gösterilir.

Kur'an, insanın temiz bir fıtrat üzere yaratıldığını; dolayısıyla bu fıtrata uygun yaşaması gerektiğini ifade eder.¹⁶¹ Bu fıtratın öncelikle bilinmesi hayati bir öneme sahiptir. İnsanın kendisini yani üzerinde yaratıldığı fıtratı tanınması, bilmesi ve ona uygun temiz ve nezih bir hayat sürmesi oldukça önemlidir. Aksi taktirde insan farkında olmadan temiz fıtratından uzaklaşarak rabbine, kendisine ve çevresine karşı yabancılaşır.

4. İnsanın Yaratılış Maksudına Yabancılaşması

Allah'a kulluk etmek üzere yaratılan insanın temel varoluş gayesi Allah'ı doğru tanımak¹⁶² ve O'nun halifeliği misyonunu yerine getirmektir.¹⁶³ İnsanı çamurdan yaratan Allah,¹⁶⁴ ona ruhundan üfleyerek can vermiştir.¹⁶⁵ Allah insanı başboş bırakmamış;¹⁶⁶ ona uyması gereken ilahî ilke ve prensipleri kitap ve peygamber aracılığıyla göndermiştir. İnsanları hangisinin daha iyi davranış sergileyeceğini imtihan etmek üzere yaratan Allah,¹⁶⁷ onu diğer varlıklardan üstün kılmıştır.¹⁶⁸ İnsanı ruh ve beden ikilisinden yaratan Allah, onun gerek fizyolojik gerek ruhsal temel ihtiyaçlarını en iyi

¹⁴⁶ Fâtır 35/6.

¹⁴⁷ el-Hadîd 57/20.

¹⁴⁸ Lokmân 31/33; Fâtır 35/5.

¹⁴⁹ Yûsuf 12/109; Muhammed 47/15; Sâd 38/54.

¹⁵⁰ Fâtır 35/15.

¹⁵¹ en-Nisâ 4/28.

¹⁵² el-İsrâ 17/11.

¹⁵³ el-Meâric 70/19.

¹⁵⁴ el-Âdiyât 10/8; el-Fecr 89/20.

¹⁵⁵ Âl-i İmrân 3/14.

¹⁵⁶ el-İsrâ 17/100; en-Nisâ 4/128.

¹⁵⁷ el-İsrâ 17/67.

¹⁵⁸ el-Ahzâb 33/72.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/286; Tâhâ 20/115.

¹⁶⁰ el-Kehf 18/54.

¹⁶¹ er-Rûm 30/30.

¹⁶² ez-Zâriyât 51/56.

¹⁶³ el-Bakara 2/30.

¹⁶⁴ el-En'âm 6/2.

¹⁶⁵ el-Hicr 15/29.

¹⁶⁶ el-Kiyâmet 75/36.

¹⁶⁷ el-En'âm 6/165; Hûd 11/7; el-Mülk 67/2.

¹⁶⁸ el-İsrâ 17/70.

bilendir.¹⁶⁹ İnsanın içsel huzuru yakalaması Allah'ı anmasına;¹⁷⁰ dünya ve ahiret saadetini temin etmesi ise yaratılış maksadına uygun yaşamasına bağlanmıştır.¹⁷¹

Hayat rehberi Kur'an, insanların yaratılış maksadı bakımından mümin ve kafir olmak üzere iki temel gruptan bahsetmektedir. Varlık gayesinin bilincinde olup kendisini yaratan ve yaşatan rabbine imanla gönülden boyun eğen mümin; örnek ve ideal insan olarak takdim edilir.¹⁷² Diğer taraftan aklını doğru kullanmayan, kendi yaratılışını, varlık gayesini unutan, rabbinin ilahî davetine sırtını dönen, ilahî hakikatleri nankörlüğüyle görmezlikten gelen kör, sağır, dilsiz, inatçı ve kibirli kimse ise olumsuz ve ibretlik bir örnek olarak tasvir edilir.¹⁷³ Bu sebeple temel yaratılış gayesi Allah'a kulluk olan insanın; şeytan, nefis ve dünya hayatının cazibesine aldanarak kendisine verilen ilahî halifelik misyonundan uzaklaşması bir bakıma onun kendisine yabancılaşması demektir. Zira bu kimse üzerinde yaratıldığı tertemiz fıtratı kirleterek/bozarak adeta farklı ve yabancı biri haline gelmektedir.

Bu durum Zuhurf suresinde وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ *"Her kim Rahman'ın zikrinden yüz çevirirse ona bir şeytan musallat ederiz, o şeytan onun arkadaşı olur."*¹⁷⁴ şeklinde örneklendirilmektedir. Ayetin tefsirinde ilahî davetten yüz çeviren kimsenin şeytanla arkadaş olacağı ve tamamen şeytanın boyunduruğu altına gireceği ifade edilmiştir.¹⁷⁵ Ayrıca نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا *"Ona bir şeytanı musallat ederiz."* ifadesi Allah'ın; zikrinden yüz çevirmesi ve küfürde diretmesi neticesinde inançsız insanı iman etme başarısından/nimetinden mahrum kılarak kendi haline bırakması/hızlân şeklinde izah edilmiştir.¹⁷⁶ Ayette Allah'ın zikrinden yüz çevirmenin muhatabı her ne kadar kâfir olsa da; müminlere dünyanın cazibesine kapılarak ilahî emir ve yasaklardan gafil olma ve giderek dünyevileşme hastalığına yakalanma riskine karşı ilahî bir uyarıda bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁷ Dolayısıyla ilahî hitaba muhatap insanın Allah'ın emir ve yasaklarını ihtiva eden hayat dolu zikrinden yüz çevirmesi ve dünya hayatını bu ilahî hakikatten uzak biçimde yaşaması neticesinde hidayet nimetinden mahrum olacağı aşikârdır. Hidayetten mahrum olan kimsenin şeytanların direktifleri doğrultusunda yaşayacakları; bununla beraber doğru yolda olduklarını zannedecekleri, ilahî uyarıya karşı mümin kâfir demeden herkesin hassasiyetle uyması gerektiği sonucuna varmak mümkündür. Aksi taktirde insan, yaratılış maksadından uzaklaşarak farkında olmadan rabbine ve öz benliğine karşı yabancılaşmış olacaktır.

İnsanın ilahî rehberlikten yüz çevirerek yaratılış maksadından sapmasının diğer bir örneği ise En'âm suresindeki كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ خَيْرَانَ *"O kimse gibi ki şeytanlar onu ayartıp yeryüzünde şaşkın bıraktı."*¹⁷⁸ ifadesidir. Arap dilinde اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ tabiri, aklını başından alıp istediği şekilde yönetmek anlamına gelmektedir. Ayrıca bu ifade, büyü yapmak ve zihinsel anlamda kontrolü ele geçirmek

¹⁶⁹ el-Mülk 67/14; el-Mü'min 40/7.

¹⁷⁰ er-Ra'd 13/28.

¹⁷¹ Tâhâ 20/123.

¹⁷² el-Bakara 2/1-5.

¹⁷³ el-Bakara 2/1-5, 171; Yâsîn 36/78.

¹⁷⁴ ez-Zuhurf 43/36.

¹⁷⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 20/595-596.

¹⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/196.

¹⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 27/632.

¹⁷⁸ el-En'âm 6/71.

anlamlarında da kullanılmaktadır.¹⁷⁹ Dolayısıyla Allah'ın ebedi esenliğe ulaştırın yolundan¹⁸⁰ ayrılan insan şeytanların ve kötü ruhlu insanların etkisine maruz kalarak; adeta aklını ve düşünce melekesini kaybedip öz benliğine yabancılaşmış olduğunu söylemek mümkündür. Bu kişi yeryüzünde yaratılış maksadı olan dosdoğru yolu kaybetmiş, ilahî yardım ve inayetten mahrum kalarak şaşkın ve çaresiz bir halde kalmıştır.

Ayrıca kendisini yaratan, yaşatan, dünya ve ahiret saadetini temin eden yüce yaratıcısıyla kulluk bağıını koparan insanın, aklını doğru kullanmadığı; böyle bir kimsenin adeta şeytanların ve şeytan ruhlu insanların akli melekesini işlevsiz kıldığı sonucuna varmak mümkündür. Dahası modern çağımızda ilahî rehberlikten yoksun kimse teknoloji aygıtlarının, sosyal medya ve reklamların büyük etkisi altına girmesi neticesinde yaratılış misyonundan uzaklaşarak hızlı bir kimlik ve kişilik erozyonuna uğrayabilmektedir. Bütün bunların neticesinde insan, hızlı biçimde değişip dönüşerek yabancılaşabilmektedir.

Kur'an'a göre insanın yaratılış maksadından saparak şeytanların ve kötü ruhlu insanların etkisine maruz kalmasının en temel sebebi Allah'ın insana manevi can ve hayat bahşetmek üzere gönderdiği ayetlerden¹⁸¹ kendisini müstağni görerek yüz çevirmesidir. Nitekim bu durum ayette فَانْسَلَخْ مِنْهَا الَّذِي اتَّيْنَاہُ آيَاتِنَا مِنْهَا فَاتَّبَعُ الشَّيْطَانُ *"Kendisine ayetlerimizi verdiğimiz; fakat onlardan uzaklaşıp giden ve böylece şeytanın peşine taktırdığı kimse..."*¹⁸² şeklinde örneklendirilmektedir. فَانْسَلَخْ مِنْهَا ibaresi, ayetlerden faydalanmadı, istifade etmedi,¹⁸³ ayetleri kabul etmedi, yalanladı,¹⁸⁴ Allah'a isyan etmeyi itaat etmeye tercih etti, ayetleri tamamen terk etti ve gereklerini yerine getirmedi¹⁸⁵ anlamlarına gelmektedir. Ayetin devamında ise yüce Allah'ın dilemesi durumunda o kimseyi bu ayetlerle yücelteceği; fakat onun dünyaya meyledip nefsinin sonu gelmez süfli istek ve arzularının peşine düştüğü ifade edilmektedir.¹⁸⁶ Bu bilgilerden hareketle insanın yabancılaşmasının sebebinin ilahî rehberlikten yüz çevirmesi, dünya hayatına gereğinden fazla değer vererek dünyevileşmesi, nefsinin süfli arzularını tatmin etmeyi hayat felsefesi ve yaşam tarzına dönüştürmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca Kur'an'da ilahî rehberlikten yüz çevirenlerin bizzat Allah'ın düşmanları olduğu; böyle kimselere geçmişlerini ve geleceklerini süslü gösterecek arkadaşlar musallat kılınacağı haber verilmektedir.¹⁸⁷ Allah'a inanmamakta inat edenlere şeytanların musallat edileceği, onları doğru yoldan çıkaracakları,¹⁸⁸ rabbinin ayetlerinden yüz çeviren ve yaptıkları kötülükleri unutan kimselerden daha zalim kimsenin olmadığı ifade edilmektedir.¹⁸⁹ Dünya hayatında rabbinin hayat bahşeden ayetlerini ihmal edip terk eden kimsenin ahirette ilahî inayet ve yardımdan mahrum bırakılacağı,¹⁹⁰ zikri yani

¹⁷⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/301.

¹⁸⁰ Yûnus 10/25; el-Bakara 2/221.

¹⁸¹ el-Enfâl 8/24; el-En'âm 6/122.

¹⁸² el-A'raf 7/175.

¹⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6/576.

¹⁸⁴ Mâturîdî, *Tefsîru'l-Mâturîdî*, 5/90.

¹⁸⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 15/404.

¹⁸⁶ el-A'raf 7/175.

¹⁸⁷ Fussilet 41/25.

¹⁸⁸ Meryem 19/83.

¹⁸⁹ el-Kehf 18/57.

¹⁹⁰ Tâhâ 20/126.

hayat rehberi Kur'an'ı günlük yaşamlarından dışlayarak ihmal edip terk eden toplumların hayır ve bereketten mahrum bırakılarak büyük bir hüsrana uğrayacakları ifade edilmektedir.¹⁹¹ Dahası ilahî rehberlikten uzaklaşan ve kendi fıtratına yabancılaşan bir kimsenin, nefsinin süfli istek ve arzularını kutsallaştırarak ilah edinebileceği;¹⁹² hatta bizzat ilahlık iddiasında bulunabileceği¹⁹³ gerçeğinin altı çizilmektedir. Dolayısıyla yaratılış maksadını unutan, rabbine ve kendisine karşı yabancılaşan insan, sağlıklı düşünerek ilahlık iddiasında bulunabilecek kadar aklı melekelerini kaybedebilmektedir.

5. İnsanın İstikbaline Yabancılaşması

İnsan ruh ve beden ikilisinden müteşekkil bir varlık olduğu gibi hayat da dünya ve ahiret hayatı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Her şeyi çift yaratan,¹⁹⁴ eşi ve dengi olmayan Allah,¹⁹⁵ günü de gündüz ve geceden ibaret kılmıştır. Bu bakımdan insanın hayatı sadece bu dünyayla sınırlı değildir. Aksine insan belli bir süre yaşadıkdan sonra sonsuz bir hayatı yaşamak üzere ruhun bedenden ayrılması olan ölümle ahiret hayatına intikal edecektir. Ayrıca insanın yaratılış amacı Allah'ı doğru tanımak ve O'na kulluk etmek olup; insan, ahiret hayatını bu dünyadaki imtihanıyla şekillendirmektedir. Dahası yer yüzü ve gökler yani kâinat ise belli bir süreliğine¹⁹⁶ insan için yaratılmış,¹⁹⁷ yeryüzündeki ve göklerdeki her şey insanın emrine amade kılınmış,¹⁹⁸ insanın imtihanı son bulduğunda kıyametin kopuşuyla beraber gökler yarılacak, yeryüzü dümdüz hale gelecek,¹⁹⁹ yıldızlar dağılıp dökülecek, denizler kaynayıp fışkıracak,²⁰⁰ güneş dürülüp ışığı sönecek, dağlar yürütülüp yerle aynı seviyeye gelecek,²⁰¹ ay tutulup güneşle bir araya gelecek,²⁰² Allah'ın zatı hariç her şey yok olacak,²⁰³ yeryüzü büyük bir sarsıntıyla sarsılacak, içindekileri dışarıya çıkaracak, insanlar kabirlerinden bir bitki gibi²⁰⁴ bitirilerek çıkacak ve dünyada yapıp ettiklerinin en ince detayına kadar hesabını verecektir.²⁰⁵

Allah'a kulluk etmek üzere yaratılan insanın dünyada yaptıklarının kaydı büyük bir hassasiyetle tutularak²⁰⁶ ağızından çıkan her bir söz görevli melekler tarafından kayıt altına alınmakta,²⁰⁷ bütün tavır ve davranışları titizlikle amel defterine yazılmakta, ahirette önüne getirilerek büyük küçük demeden her şey tek tek kendisine gösterilecek;²⁰⁸ ayrıca insanın organları dahi her şeyi konuşturan

¹⁹¹ el-Furkân 25/18; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 4/71; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 17/417; Ebüssuûd, *İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm*, 8/107.

¹⁹² el-Furkân 25/43.

¹⁹³ en-Nâziât 79/24.

¹⁹⁴ ez-Zâriyât 51/49.

¹⁹⁵ el-İhlas 112/1-4.

¹⁹⁶ er-Ra'd 13/2; Fâtır 35/13; ez-Zümer 39/5.

¹⁹⁷ el-Bakara 2/29; İbrâhîm 14/32;

¹⁹⁸ el-Câsiye 45/13.

¹⁹⁹ el-İnşikâk 84/1-3.

²⁰⁰ el-İnfîtâr 82/1-3.

²⁰¹ et-Tekvîr 81/1-3.

²⁰² el-Kıyâmet 75/8-9.

²⁰³ er-Rahmân 55/26-27.

²⁰⁴ Nûh 71/17; er-Rûm 30/19; ez-Zuhruf 43/11.

²⁰⁵ el-Zilzâl 99/1-8.

²⁰⁶ el-Câsiye 45/29.

²⁰⁷ Kâf 50/18.

²⁰⁸ el-Kehf 18/49.

Allah'ın emriyle insanın yaptıklarına bir bir şahitlik edecektir.²⁰⁹ Kur'an'da yer alan bu ilahî haberler insanın dünya hayatını doğru anlamasını ve anlamlandırmasını sağlamakta; böylece hayatı sadece dünya hayatından ibaret bilmemesi gerektiğini tembihlemektedir. Bu amaçla bir ismi de zikir olan Kur'an,²¹⁰ insana topraktan yaratıldığını, Allah'ın ruhundan kendisine üflenerek can verildiğini, ahirette ebedi bir yaşam sürmek amacıyla imtihan edilmek üzere bu dünya hayatına gönderildiğini defalarca hatırlatmaktadır. Kur'an'ın insan zihninde inşa etmek istediği sağlam ve sarsılmaz ahiret inancı, dünya hayatına anlam ve değer katar. Bu inançla insan, yaratılış maksadından sapmadan bu hayatı doğru biçimde anlamlandırarak dünya hayatına gereğinden fazla değer vermekten ve ahirette büyük bir hüsrana uğramaktan korunmuş olur. Bu bakımdan doğru ve sağlam bir ahiret inancı merkezli bir dünya tasavvuru, hayatı anlamlı ve yaşanılır kılarak insan onuruna uygun düşmektedir.

Belli bir amaçla yaratılıp imtihan edilmek üzere dünyaya gelen insan için dünya, kalınacak ebedi bir yurt değildir. İnsan sınırsız istek ve arzulara sahip; ebedilik iştiağıyla yaşayan bir varlıktır. Bu sebeple insanın asıl yurdu ahirettir. İnsan bu hakikati kavradığında ve dünya hayatını bu inanç çerçevesinde şekillendirerek yaşadığında varoluşsal misyonundan uzaklaşmaktan korunmuş olur. Aksi taktirde insan ahiret inancını yitirdiğinde dünyaya dair bakışı değişir, sonu gelmez istek ve arzularının peşinde ömrünü tüketerek kendisinden beklenen kutsal vazifeyi yani kulluk görevini ihmal etmiş olur. Kur'an'ın ifadesiyle خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ dünya ve ahireti kaybeder.²¹¹ İşte bu telafisi imkânsız büyük bir kayba uğramamak için insanın yaratılış maksadını her an hatırlaması ve bu kutsal hedefinden şaşmadan ahiret inancı merkezli bir dünya hayatını yaşaması beklenmektedir.

Ahiret inancının insanın her şeyden önce insanlığını unutmasında koruyucu bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Zira ahiret inancı insana başıboş bir varlık olmadığını ve ebedi bir yaşam merkezinin kendisini beklediğini; böylece dünyadaki gelip geçici ve ancak bin bir türlü zahmetle yerine getirilebilen istek ve arzuların arkasında kıymetli ömür sermayesini tüketmemesi gerektiği şuurunu kazandırır. Bu bakımdan ahiret inancının, insanın gerçek kimliğini ve asıl misyonunu kaybederek yabancılaşmasına engel olduğu söylenebilir. Dahası insanın yaratılış maksadından uzaklaşmasına engel olan ahiret inancı, onun dünyada insan onuruna layık nezih ve temiz bir hayat sürmesine imkân sunduğunu söylemek mümkündür.

Kur'an'da ahiret inancını yitirip var oluş maksadından uzaklaşan; böylece hayatı sadece dünyadan ibaret sayan insanların كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ *"hayvanlar gibi hatta daha aşağı"* oldukları ifade edilmektedir.²¹² Nitekim insanın akıllı, iradeli, varlığının farkında, konuşan, sorumluluk sahibi, üstün ve değerli bir varlık olarak²¹³ bu özelliklerin hiçbirine sahip olmayan hayvanlar gibi yaşaması uygun görülmemektedir.²¹⁴ Furkân suresinde bu hakikat سَيِّئًا بَلْ هُمْ أَضَلُّ *"Aksine onlar yolca hayvanlardan daha"*

²⁰⁹ Fussilet 41/20-21; en-Nûr 24/24; Yâsîn 36/65.

²¹⁰ el-Hicr 15/6, 9.

²¹¹ el-Hac 22/11.

²¹² el-A'râf 7/179.

²¹³ Mehmet Şanver, "Dinî Tebliği ve Eğitim Açısından Kur'an'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (01 Ocak 2001), 137-164.

²¹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/280; es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 1/569.

aşağıdır.” şeklinde ifade edilmektedir.²¹⁵ Muhammed suresinde bu kimselerin dünya hayatını zevk ve eğlenceden ibaret sayarak *يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ* “hayvanların dünyadan faydalandıkları ve yiyip içtikleri gibi yararlandıklarını” belirtmektedir.²¹⁶ Böylece bu kimselerin akıllarını kullanmadıkları, Allah’a inanmadıkları ve ilahî hakikatleri kavramadıkları için *شَرُّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ* “Allah katındaki en kötü varlıklar”²¹⁷ ve *شَرُّ الْبَرِيَّةِ* “yaratıkların en kötülere” oldukları ifade edilmektedir.²¹⁸

Kur’an insanların aceleci bir fitrata sahip olduklarını, hazır olan dünya hayatını ahirete tercih ettiklerini; böylece *نُشُوا يَوْمَ الْحِسَابِ* “Hesap gününü unuttular.”²¹⁹ şeklinde haber vermektedir. Bu sebeple yüce Allah’ın *فَالْيَوْمَ نَبْتَسِلُهُمْ كَمَا نُشُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا* “Bugün biz de onların bu günlerini unuttukları gibi onları unutacağız.”²²⁰ buyuracağı ifade edilmektedir. Diğer taraftan *فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا* “Her kim rabbine kavuşmayı umuyorsa salih amel işlesin ve rabbine kullukta hiç kimseyi ortak koşmasın.” ayetinden ahiret inancının insanın dünya hayatını şekillendirip düzene koyduğunu, yaşamdaki uyumu, insicamı ve ahengi yani tevhidi gerektirdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca hesap verme bilinciyle yaşamayan kimselere ahirette *فَلَوْعُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ* “O halde bu gününüzü önemsemeyip unuttuğunuz için azabı tadın. Zira biz de size değer vermeyeceğiz.”²²¹ denilecektir.

Kur’an ilahî hakikatlerden yüz çeviren, yaratılış maksadından saparak hayatı sadece bu dünya hayatından ibaret bilen; böylece ahireti unutan insanın yabancılaşıp adeta kendisini sattığını ifade etmektedir. Nitekim bu durum Bakara suresinde *لَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ* “Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür.”²²² şeklinde geçmektedir. Kur’an’ın muhtelif yerlerinde dünya hayatını ahirete tercih eden ve ahirette hesap vereceği gerçeğine karşı kör ve sağır kesilen insanların *خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ* “Kendilerini ziyana uğrattılar.”²²³ ifadesiyle yer almaktadır.²²⁴ Bunlar ahirette hesap vermek üzere Allah’la karşılaşacaklarına inanmayan, dünya hayatına razı olup onunla huzur ve saadete kavuşmayı uman, ilahî öğüt ve uyarılardan derin bir gaflet içinde bulunan kimselerdir.²²⁵ Bu kimselerin Allah’a kavuşmayı yalanladıkları için doğru yoldan çıktıkları ve büyük bir kayba uğrayacakları ifade edilmektedir.²²⁶ Bu sebeple denilebilir ki insan, geleceğini hesaba katarak yaşamadığında yaratılış maksadından saparak yabancılaşılabilmektedir. Bunun neticesinde kendisini büyük bir felakete sürükleyebilmektedir.

Sonuç

Çalışmamızda felsefe, psikoloji, sosyoloji ve benzeri alanlarda yoğun biçimde kullanılan yabancılaşıma kavramı Kur’an perspektifinden incelenmiştir. Anlamsızlık, davranışları kontrol

²¹⁵ el-Furkân 25/44;

²¹⁶ Muhammed 47/12.

²¹⁷ el-Enfâl 8/22, 55.

²¹⁸ el-Beyyine 98/6.

²¹⁹ Sâd 38/26.

²²⁰ el-A’râf 7/51.

²²¹ es-Secde 32/14; el-Câsiye 45/34.

²²² el-Bakara 2/102.

²²³ el-En’âm 6/12, 20; el-A’râf 8/9, 53; Hûd 11/21; el-Mü’minûn 23/103; ez-Zümer 39/15; eş-Şûrâ 42/45.

²²⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/367.

²²⁵ Yûnus 10/7.

²²⁶ Yûnus 10/45.

etmedeki güçsüzlük, değer ve normlardan uzaklaşma, yalnızlık ve kendine yabancılaşma olmak üzere beş aşamadan oluşan yabancılaşmanın ilk olarak felsefeciler tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. İnsan benliğinin zayıflayarak yok olmaya başlaması, yaşam amacının kaybolması, zihinsel çelişkiler ve çatışmaların yaşanması, aşırı bencillik, yüce ve ulvi değerlere sahip olma potansiyelini yitirme ve hayatın amacının bedensel zevklerin tatminine indirgenmesi olan yabancılaşmanın ilk olarak Batı dünyasında Eski Ahit'te puta tapma şeklinde dini literatüre girdiği sonucuna varılmıştır. Sanayi devriminde emek kavramının giderek değişmesi neticesinde insan ihtiyaçlarının artmasıyla ivme kazanan yabancılaşma; insanın kutsal ve manevi değerlerden kopmasına ve yaratılış maksadından uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu durum, teknolojik imkânların artmasıyla bütün insan topluluklarına yayılmış; bunun neticesinde insan Allah'la kulluk bağı koparmış, maddeye sahip olmayı ve maddeyle tatmin olmayı bir kurtuluş reçetesi olarak görmeye başlamıştır. Böylece insan giderek doğru bir Allah tasavvurundan ve bu inanç odaklı bir yaşantıdan uzaklaşarak maddi istek ve arzularını tatmin etmeyi hayat felsefesi ve yaşam tarzına dönüştürmeye başlamıştır.

Kur'an'a göre yabancılaşmanın Allah'ı unutmak ve ilahi emir ve yasakları ihmal etmekle başladığı sonucuna varılmıştır. Zira insanın varoluş maksadı Allah'a kulluk yapmaktır. Bu sebeple unutkan varlık insanın yabancılaşmaması için sürekli kendi yaratılışını düşünmesi; bu hakikatten kopmamak için ise ilahi uyarı ve ikazları hatırlaması hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda tefekkürün eşsiz bir yeri olduğu söylenebilir. Nitekim insanı yabancılaşmaktan koruyan uyarı ve hatırlatma dolu Kur'an, insanı kendi iç dünyasında, düş dünyada, yerlerin, göklerin yaratılışında, hayvanların yaratılışlarındaki hikmetlerde, gece gündüzün devamlı uzayıp kısalarak birbirine eklenmesi gerçeğinde ve buna benzer birçok hususta tefekküre davet etmektedir. Bu sayede insan kendi yaratılışını, yaratılış maksadını, kendisini yaratan yaratıcıyı ve kendisini bekleyen güzel sonu unutmaktan; diğer bir ifadeyle yabancılaşmaktan korunmuş olur.

Ayrıca insanın yabancılaşmasının sebebinin ilahi rehberlikten yüz çevirmesi, dünya hayatına gereğinden fazla değer vererek dünyevileşmesi, nefsinin süflî arzularını tatmin etmeyi hayat felsefesi ve yaşam tarzına dönüştürmesi olduğunu söylemek mümkündür. Zira ulvî bir amaçla yaratılıp imtihan edilmek üzere dünyaya gelen insan için dünya, kalınacak ebedi bir yurt değildir. İnsan sınırsız istek ve arzulara sahip; ebedilik iştiağıyla yaşayan bir varlıktır. Bu sebeple onun asıl yurdu ahirettir. İnsan bu gerçeği kavradığı ve dünya hayatını bu hakikate uygun yaşadığı sürece kendi varoluşsal misyonundan uzaklaşmaktan korunmuş olur. Aksi taktirde insan ahiret inancını yitirdiğinde dünyaya dair bakışı değişir, sonu gelmez istek ve arzularının peşinde tekrarı olmayan kıymetli ömür sermayesini tüketerek kendisinden beklenen kutsal vazifeyi yani kulluk görevini ihmal etmiş olur. Bu yüzden insanın dünyada yaratılış maksadını her an hatırlaması ve bu kutsal hedefinden şaşmadan ahiret inancı merkezli bir hayat yaşaması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın neticesinde Kur'an'a göre ilahî çağrıdan yüz çevirerek kulluk görev ve sorumluluğunu terk eden, dünyevileşip huzur ve saadeti dünya hayatında arayan kimselerin kendilerini/kişiliklerini kaybederek yabancılaşacağı; dolayısıyla dünya ve ahirette telafisi imkânsız bir hüsrana uğrayacakları sonucuna varılmıştır. Ayrıca maddi kalkınma ve refahtan aradığı iç huzurunu bulamayan modern bireyin Allah'ın huzur kaynağı zikrine koşması ve eşsiz ilahi korunmaya sığınması onu yabancılaşmaktan koruyacaktır. Böylelikle her an ilahî koruma ve gözetim altında olma bilinciyle

hayatını ilahî rehberlik doğrultusunda şekillendiren insan, yabancılaşmaktan korunarak gerçek iç huzurunu ve gönül ferahlığını elde edebilir. Diğer bir ifadeyle insanın yabancılaşmaya karşı doğru, sağlam ve sarsılmaz bir Allah inancı ve bu inancın şekillendirdiği bir yaşam biçimi olan Allah'a kulluk misyonu ile korunabileceği sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Abdulkaki, Muhammed Fûad. *el-Mu‘cemu’l-müfrehres li’elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1996.
- Abdurrezzak, ‘Îmâduddîn İbrâhîm. “İğtirâbu’l-insân fî zillî’l-medeniyyeti’l-hedîse”. *Mecelletu Câmi‘ati’l-Me‘ârif* 9 (ts.), 111-128.
- Akalın vd., Şükrü Halûk. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı., 2011.
- Arabî, Muhammed b. Abdullah Ebû Bekr b. el-‘. *el-Kabs fî şerhi muvatta Mâlik b. Enes*. thk. Muhammed Abdullah Veled Kerim. Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1992.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde*. ed. Ahmet Topaloğlu. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2. Baskı., 2005.
- Bakırcıoğlu, Rasim. *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2. Basım., 2016.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Basım., 2003.
- Carrel, Alexis. *Başarının Sırları*. çev. Özcan Ünlü. İstanbul: Hayat, 2006.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu’l-luga ve sıhâhu’l-‘arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafur Attâr. 6 Cilt. Beyrût: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 4. Baskı., 1987.
- Çakmak, Muhammet. “Yabancılaşma Kavramı Üzerine Bazı Değerlendirmeler ve Kur’an’ın Yabancılaşma Kavramına Bakışı”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (30 Haziran 1996), 0-0.
- Doğan, Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları, 25. Baskı., 2014.
- Ebû Hâtîm, Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*. thk. Es‘ad Muhammed et-Teyyib. Suudi Arabistan: Mektebetu Nezâr Mustafa el-Bâz, 3. Basım., 1998.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Behru’l-muhît fî’t-tefsîr*. thk. Sıdkı Muhammed Cemil. Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1999.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdu’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-kitâbi’l-kerîm*. Beyrût: Dâr İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, ts.
- Ertay, Muhammet. *Yabancılaşma Kader mi, Tercih mi?* Ankara: Lotus Yayınevi, 2007.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-. *Tehzîbu’l-luğa*. thk. Muhammed Avd Mur‘ib. 8 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1. Baskı., 2001.
- Ferâhidî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-. *Kitâbü’l-‘ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmîrâî. 8 Cilt. Dâr ve Mektebetu Hilâl, ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-. *el-Kâmûsu’l-muhît*. thk. Muhammed Naîm el-Urkusûsî. Beyrût: Muessesetu’r-Risâle li’t-Tibâ‘i ve’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, 8. Baskı., 2005.
- Fromm, Erich. *Sahip Olmak ya da Olmak*. çev. Arıtan Aydın. İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1997.
- Fromm, Erich. *Yeni Bir İnsan Yeni bir Toplum: Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde*. çev. Necla Arat. İstanbul: Say Dağıtım, 4. Baskı., 1992.
- İbn Acîbe, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî. *el-Bahru’l-medîd fî tefsîri’l-kur’ân’i’l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Reslân. Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1998.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Dâru’t-Tûnusiyyeti li’n-Neşr, 1984.
- İbn Fâris, Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ. *Mu‘cemu mekâyisi’l-luga*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. 6 Cilt. Dâru’l-Fikr, 1979.

- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb. *er-Rûh*. Riyâd: Dâru ‘Atââtî’l-‘İlm, 3. Baskı., 2019.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb. *Şifâu’l-‘alîl fî Mesâilî’l-kadai ve’l-kaderi ve’l-hikmeti ve’t-te’lîl*. thk. Zâhir b. Sâlim Belfekîh. Riyâd: Dâru ‘Atââtî’l-‘İlm, 2. Basım., 2019.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu’l-‘arab*. thk. Komisyon. 15 Cilt. Beyrût: Dâr Sâdr, 3. Baskı., 1993.
- İbn Sîde, Ebû’l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhkem ve’l-muhîtu’l-a‘zam*. thk. Abdulhamid Henedâvî. 11 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kutubî’l-‘İlmiyye, 1. Baskı., 2000.
- İsfahânî, Ebû’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-. *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*. thk. Safvân Adnan ed-Dâvudî. Beyrût: Dâru’l-Kalem, 1. Baskı., 1991.
- Kafali, Hasan - Kazak, Mehmet. “Yabancılaşma ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (31 Aralık 2022), 571-603. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1104288>
- Karaalp, Cahit. “Hz. Âdem’in Yaratılışı, İnsanlığın Çoğalması ve Diğer Yaratılış Meselelerinin Kur’ân Açısından Değerlendirilmesi”. *Dergiabant* 9/1 (30 Mayıs 2021), 27-63. <https://doi.org/10.33931/abuifd.891864>
- Karaca, Faruk. *Yabancılaşma ve Din Dinsel Yabancılaşmanın Sosyal Psikolojik Analizi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2. Basım., 2014.
- Karagöz, İsmail. “Kur’an’da Nisyân Kavramı”. *Diyanet İlmi Dergi* 33/3 (1997), 49-57.
- Karakuş, Abdulkadir. “Allah’a İmanın ve O’nunla İletişimin Ruh Sağlığına Olumlu Katkıları”. *Diyanet İlmi Dergi* 59/2 (19 Haziran 2023), 389-408.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Kur’an’a Göre İnkâr ve Bunalım İnkârcılığın Ruh Sağlığına Olumsuz Etkileri”. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Bahar 2010), 211-235.
- Kayıoğlu, Nurullah. “Kur’an Açısından İnsanın Kendine Yabancılaşmasının Temel Sebepleri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/24 (01 Aralık 2010), 53-60.
- Kılıç, İsmail. “Dijital Dünyada İnsanın Yabancılaşma Sorunu ve Kur’an’ın Rehberliğinde Çözüm Önerileri”. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Kılıç, Sadık. *Yabancılaşma İnsana Karşı Toplumsal Süreç*. İstanbul: Rahmet Yayıncılık, ts.
- Koç, Bekir. “Yabancılaşma ve Modern Tüketim Mabotleri Üzerine Bir Çözümleme / An Analysis on Alienation and the Modern Consumption Shrines”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (25 Ekim 2016), 0-0.
- Kurt, Muhammed Sacit. “Unutmak Dışındaki Anlamı Unutulan, Terk Etmek Anlamı Terk Edilen Kavram: Nisyân”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54/2 (01 Ağustos 2013), 95-129. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001392
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-. *Tefsîru’l-Mâturîdî*. thk. Mecdî Baslûm. 10 Cilt. Dâru’l-Kutubî’l-‘İlmiyye, 1. Baskı., 2005.
- Merter, Mustafa. *Psikolojinin Üçüncü Boyutu: Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. basım., 2014.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehâte. Beyrût: Dâru İhyâi Turâs, 1. Basım., 2002.
- O’shaughnessy, Thomas J. “Allah’a Yabancılaşma: Şirk”. çev. Ömer Kara. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (01 Haziran 1998), 361-374.
- Ömer, Ahmed Muhtar. *Mu ‘cemu’l-lugati’l-‘arabiyyeti’l-mu ‘asire*. ‘Âlemu’l-Kutub, 2008.
- Özbudun, Sibel vd. *Yabancılaşma*. Ankara: Ütopya, 2008.

- Özköse, Kadir. “İnsanın Yabancılaşmasına Yönelik Sûfî Perspektif / Sufi Perspective of Human Alienation / اغتراب الإنسان من خلال المنظور الصوفي”. *İlahiyat Akademi* 3 (06 Eylül 2016), 9-22.
- Özyurt, Cevat. *Erich Fromm’un İnsan ve Toplum Anlayışı*. Hiperlink, 2016.
- Özyurt, Cevat. *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*. İstanbul: Açılım Kitap, 2. Baskı., 2012.
- Pappenheim, Fritz. *Modern İnsanın Yabancılaşması: Marx’a ve Tönnies’ye Dayalı Bir Yorum*. çev. Salih Ak. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-. *Mefâtihu’l-gayb*. Beyrût: Dâru İhyâ’i’t-Turâsi’l-‘Arabî, 3. Baskı., 1999.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn. *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*. çev. Şefik Can. 6 Cilt. İstanbul: Ötüken, 22. Baskı., 2022.
- Saka, Şevki. *Yabancılaşma Karşısında Kur’an*. Ankara: İrşad Kitaplığı, 1997.
- Sefîrî, Şemsuddîn Muhammed b. Ömer b. Ahmed es-. *el-Mecâlisu’l-va’ziyye fî şerhi ehâdisi hayri’l-beriyye*. thk. Ahmed fethi Abdurrahman. Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2004.
- Se’âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-. *el-Cevâhiru’l-hisân fî tefsîri’l-Kur’ân*. thk. Muhammed Ali Me’ûd - ‘Âdil Ahmed el-Mevcûd. Beyrût: Dâru İhyâ’i’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1. Baskı., 1997.
- Semerikandî, Ebû’l-Leys İmâmü’l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-. *Bahru’l-‘ulûm*, ts.
- Sem’ânî, Ebû’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-. *Tefsîru’s-Sem’ânî*. thk. Yâsir b. İbrahim - Ganîm b. Abbas b. Ganîm. Riyâd: Dâru’l-Vatan, 1. Baskı., 1997.
- Swain, Dan. *Yabancılaşma*. çev. Hande T. Urbarlı. İstanbul: Markx-21 Yayınları, 2. Baskı., 2019.
- Şanver, Mehmet. “Dinî Tebliği ve Eğitim Açısından Kur’an’da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (01 Ocak 2001), 137-164.
- Şeker, Mehmet Yavuz. “İtminan Ayeti Özelinde Kalbin Zikri ve Sükûneti”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (03 Haziran 2013), 93-124.
- Şeriatî, Ali. *İnsan*. çev. Şamil Öçal. Ankara: Fecr, 1. Basım., 2008.
- Şeriatî, Ali. *Yeni Çağın Özellikleri*. çev. Hicabi Kırilangıç vd. Ankara: Fecr Yayınevi, 1. Baskı., 2015.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli Âyi’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Terekî. 26 Cilt. Dâr Hicr li’t-Tibâ’e ve’n-Neşr ve’t-Tevzî‘ ve’l-İ’lân, 1. Baskı., 2001.
- Tekin, Mustafa. “Mevlâna Celâleddin Rûmî’de Din ve Yabancılaşma”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Haziran 2010), 101-118.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-. *Sünenü’t-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. 5 Cilt. Mısır: Şerike Mektebe ve Matba’a Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Baskı., 1975.
- Tolan, Barlas. *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1980.
- Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsâ b. Abdillâh b. Refî’ et-. *Tefsîru’t-Tüsterî*. thk. Muhammed Bâsıl ‘Uyûnu’s-Sûd. Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1. Baskı., 2002.
- Yurtbaşı, Metin. *Çağdaş Türkçe Sözlük*. İstanbul: Excellence Publishing, 2013.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-. *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbu*. thk. Abdulcelil Abdeşelbî. 5 Cilt. Beyrût: ‘Âlemu’l-Kutub, 1. Baskı., 1988.
- Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-. *el-Keşşâf ‘an hakâiki gavâmidî’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fî vucûhi’t-te’vîl*. thk. el-İmâm ez-Zeyleî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kitabi’l-‘Arabî, 3. Baskı., 1986.
- Zuheyli, Vehb ez-. *et-Tefsîru’l-munîr fil-‘akîde ve ş-şerî’a ve’l-menhec*. 32 Cilt. Suriye: Dâru’l-Fikr, 1. Basım., 1991.